

VERSLAG

VAN HET

VERHANDELDE IN DE VIERDE VERGADERING

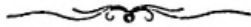
VAN

DE VEREENIGING

TER

BEOEFENING DER KRIJGSWETENSCHAP,

gehouden te 's Gravenhage, den 5 Januarij 1866.

's GRAVENHAGE,
C. VAN DOORN & ZOON.

1866.

1771-1772

Journal of the first voyage

DE L'ESTRÉE

1771-1772

1771-1772

1771-1772

VERSLAG.

Tegenwoordig: 130 leden.

De notulen der vorige Vergadering worden voorgelezen en goedgekeurd.

Daarna deelt de Voorzitter aan de Vergadering mede, dat de heer J. W. VAN SYPESTEIJN (afwezig), wegens zijne veelvuldige bezigheden zich genoopt heeft gezien, zijn ontslag als bestuurslid in te dienen. De Voorzitter betreurt dit als een verlies voor de Vereeniging.

Overgaande tot het kiezen van een nieuwen Onder-Voorzitter, wordt door de Vergadering als zoodanig gekozen:

de heer W. C. A. STARING, Referendaris aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, die zich de keuze laat welgevallen.

Vervolgens verkrijgt de heer Booms het woord, over een onderwerp, dat in het naauwste verband staat met de voordragt van den heer STIELTJES.

M. H.!

't Is in overleg met den Spreker voor dezen avond, dat ik nog vóór hem het woord opvat. De aanleiding hiertoe is deze. Volgens eene dezer dagen, met het jaartal 66, verschenen brochure: „*Die Dänische Artillerie und ihre Theilnahme am Kriege 1864*” van den Deenschen artillerie-majoor DE JONQUIÈRES, zouden de vroegere gegevens omtrent de bewapening van het Deensche leger, tijdens den jongsten oorlog, niet geheel juist zijn. Op die gegevens waren mijne mededeelingen van 1 November ll. gegrond; ik vermeende dus deze eerste gelegenheid — en nu het onderwerp uit een meer algemeen oogpunt ter sprake komt — te baat te moeten nemen om ook de Deensche opgave heknopt te vermelden.

Blijkens haar voorwoord en eenige andere plaatsen (1), is die brochure eene soort van pleidooi ten gunste van de Deensche artillerie, tegen welke zelfs in Denemarken stemmen van beschuldiging schijnen te zijn opgegaan. De waarde van dit pleidooi kan uit de volgende mededeeling eenigszins blijken; voor het oogenblik constateer ik slechts, dat de edelaardige kampvechter zelf tot de vrij nederige conclusie komt „dass die Artillerie im ganzen genommen auf einen achtungswerthen Standpunct war” (2).

Als tot de taak van de artillerie behoorende, bespreekt D. J. eerst beknopt de bewapening van de infanterie. Hij zegt dat de geheele infanterie getrokken geweren had, nagenoeg voor de helft *Minié*-geweren, voor het overige kern-geweren, gedeeltelijk afkomstig van het Sleeswijk-Holsteinsche leger van '49.

't Is waarschijnlijk de omstandigheid dat er twee soorten van geweren waren, welke de vroegere berigtgevers op dit punt in dwaling gebragt heeft; zij vermelden alleen de *Minié*-geweren.

D. J. deelt echter niet de sterkte van de infanterie, evenmin het bedrag van den geheelen wapen-voorraad mede. Wel erkent hij dat een gedeelte der manschappen, met *Minié*-geweren gewapend, die niet kenden, daarmede niet geoefend waren; en levert verder een bewijs voor hunne mindere geoefendheid in 't algemeen, waar hij het gemis van een Zundnadel-geweer bij het Deensche leger niet betreurt, omdat het meer zorg vereischt „als ihm voraussichtlich in den Händen unserer braven Soldaten zu Theil geworden sein würde” (3).

Wat de artillerie regtstreeks aangaat, zouden na '50 eenige stelsels van getrokken geschut beproefd zijn. Het gemis echter van eigene werkplaatsen, hetgeen telkens groot oponthoud veroorzaakte; de beperktheid tot één proefsterrein, het Amager-veld nabij Kopenhagen, dat ook voor andere wapens en doeleinden moest dienen, en de groote afstanden niet toeliet; de gejaagdheid waarmede de proeven, in 't vooruitzicht op oorlog, plaats hadden, en meer andere oorzaken, zegt D. J. maakten dat die proeven niet naar een vast plan en regelmatig geschieden, en uit

(1) Zie onder anderen de blz. 36 en 54.

(2) Blz. 63.

(3) Blz. 5.

latere details volgt verder dat ze ook niet grondig waren.

Uit hetgeen hij van de proeven zelven mededeelt, blijkt duidelijk dat er in vele jaren weinig werd gedaan, en dat die gejaagdheid eigenlijk eerst in den laatsten tijd intrad, toen de oorlog bijna zeker was. Niettegenstaande men toen slechts „augenscheinlich der richtige Weg eingeschlagen war,” besloot men maar „rasch eine angemessene Zahl gezogener Geschütze herzustellen,” en vervormde men bronzen 3ponders tot getrokken 4ponders, naar het Fransche stelsel, voor 4 tot 6 batterijen veld-artillerie. Men scheen deze echter minder te vertrouwen, en bestelde daarom in Zweden ijzeren 4ponders, van welke in den herfst van '63 — dus kort voor het uitbreken van den oorlog — 80 stuks aankwamen, die terstond van trekken werden voorzien. De veldbatterijen op het schiereiland aanwezig, verwisselden nu hare bronzen stukken tegen deze ijzeren, en ook drie andere batterijen werden er van voorzien, zoodat men 1 Februarij '64, of bij het openen van den veldtocht, gereed was met 6 van die veldbatterijen, te zamen 48 stukken tellende. Men wilde nu den verloren tijd goedmaken; behalve de 80 stuks boven vermeld, werden nog 50 soortgelijke uit Zweden ontvangen, waarvan de helft omstreeks half Maart, de rest in 't begin van Junij getrokken was; maar van hunne verdere uitrusting wordt niet gewaagd. Het bleef bij die 48 stukken; met de overige kwam men te laat. Alweer een bewijs dat, nu de oorlogen van aard veranderd zijn, nu zij meer plotseling, sneller en kortstondiger zijn geworden, men gereed moet wezen, en geen tijd meer heeft om staande de krijgsgesbeurtenissen zijne krachten te ontwikkelen.

Zeer weinig zegt D. J. omtrent proeven met zwaarder getrokken geschut, en zijne opgave van het beschikbaar getal positievuurmoudeu is ecnigszins verward en dubbelzinnig: hetgeen hij hier vermeldt, weersprekt bij elders.

Eerst noemt hij aan bronzen stukken een 60tal vervormde 12ponders, en 12—24ponders uit 18ponders afkomstig (1). De land-artillerie kreeg hiervan 28 12ponders (2), de marine de overige, doch tijdens den oorlog gaf zij de meeste der 24pon-

(1) Blz. 15—16.

(2) Blz. 20.

ders, middelmatige stukken genoemd, aan de land-artillerie terug: blijkens D. J. (1) kwam slechts één dezer 24ponders in batterij, en deed slechts één schot uit schans IX van de Duppeler-stelling. Verder zou men gebruikt hebben 8 zware ijzeren 12ponders, die nog in proef waren. Men bestelde wel van deze soort, tijdens den oorlog, 50 stuks, maar die kwamen na den afloop, en blijven dus buiten rekening. Dit maakt dus te zamen 36 getrokken 12ponders, waarvan 8 tot eene veld-batterij werden vereenigd die het leger zou volgen, doch die het eiland *Als* niet verliet (2), en waarvan men ook nader niets verneemt. Van het voorafgaande zou de slotsom dus zijn: 28 getrokken 12ponders als positie-geschut.

Een paar bladzijden verder zegt D. J. echter (3), dat bij het uitbreken van den oorlog 60 getrokken stukken in de stellingen beschikbaar waren; maar als hij later aan 't detailleren gaat (4), vindt men slechts:

1. in de <i>Dannevirke</i>	: 4—12ponders en 2—4ponders (5);
2. in de <i>Duppeler</i> -stelling	
aanvankelijk geene;	
3. aan den <i>Sond</i> op <i>Als</i>	: 4—12ponders (6);
4. in <i>Fredericia</i>	: 4—12ponders.

Te zamen : 12—12ponders en 2—4ponders.

En dit is nu overeenkomstig zijne nadere verklaring (7): dat dewijl met de *Dannevirke* 4 getrokken 12ponders verloren gingen, met *Fredericia* moest worden gedeeld, en de 24ponders, aan de marine afgegeven, eerst later terugkwamen, men aanvankelijk — d. i. na het verlies van de *Dannevirke* — slechts over 12 getrokken 12ponders beschikte, onder welke de 8 die tot de veld-artillerie behoorden, en over 8 getrokken 4ponders; dit laatste getal is weer moeilijk overeen te brengen met vorige cijfers.

(1) Blz. 49.

(2) Blz. 20.

(3) Blz. 20.

(4) Blz. 24.

(5) Zie ook blz. 29 en 30.

(6) Zie ook blz. 35 en 39, terwijl op blz. 35 nog 8 getrokken 4ponders er bij worden gevoegd.

(7) Blz. 34—35.

Mijne slotsom is dus: dat het Deensche leger in het eerste tijdstip van den oorlog, volgens D. J. zelf, zou beschikt hebben over 12—12ponders tot positie-geschut, waarbij nu gevoegd kan worden een zeker getal bronzen 4ponders. De bronzen 24ponders schijnen onbruikbaar te zijn geweest; andere had men niet; D. J. betreurt dit „mehr des moralischen Eindruck-halber” (1), hoewel hij in denzelfden adem wenscht, dat men wat meer getrokken 12ponders gehad had. In het laatste tijdvak van den oorlog moge dat getal vermeerderd zijn — D. J. klimt tot 105 (2) — maar raadpleegt men weer zijne opgaven van de bewapening, dan vindt men (3), 2 April, in de *Duppeler*-stelling weer 12—12ponders en 6—4ponders, die mogelijk op het eene punt met een paar werden vermeerderd, omdat ze op het andere beschikbaar kwamen (4). Dat getal van 12—12ponders schijnt zoo wat het maximum van zware getrokken vuurmonden te zijn, die gelijktijdig in werking kwamen, en komt vrij wel overeen met de opgaven van NEUMANN. Men zal wel meer getrokken vuurmonden gehad hebben, maar geen matérieel, personeel en tijd om ze verder uit te rusten en te gebruiken.

De hier besproken brochure bevestigt dus, mijns bedunkens:

1°. dat men in Denemarken traag te werk was gegaan;
2°. dat de veld-artillerie eerst sedert kort, zelfs in het laatste oogenblik, eenige batterijen getrokken 4ponders had gekregen, onvoldoende beproefd, in der haast uitgerust, en waarmede zij dus niet vertrouwd was;

3°. dat men ter regter tijd over slechts enkele stukken getrokken positie-geschut kon beschikken, en dit was van meer gewigt.

Bij de veld-artillerie vond men vijf soorten van vuurmonden; bij het positie-geschut eene even rijke verscheidenheid: geene geringe oorzaak van complicatie in munitie, matericel, uitrusting en instructie, en van belemmering tegenover den vijand. Het matericel voor het getrokken zwaar geschut was van oud-model, in der haast gewijzigd, niet even geschikt in het gebruik; de granaat-kartetsen

(1) Blz. 21.

(2) Blz. 20.

(3) Blz. 46.

(4) Blz. 49 en 51.

waren niet behoorlijk beproefd; de wrijvings-pijpjes weigerden dikwijls in gewigtige oogenblikken, zoodat de onder-officieren ze ten slotte sabreerden om ze te doen afgaan: al dergelijke details vindt men bij D. J., en zijn toch wel bewijzen van achterlijkheid.

Hij tracht de artillerie verder vrij te pleiten van de beschuldiging „dass sie für die Gefahr vom Broackerland blind gewesen war“. Hij doet het voorkomen dat men wel gevaar vreesde van dit schier-eiland, en wil dit daardoor bewijzen, dat schans I met 2 gladde 36ponders, en schans II met een 84 ponds granaat-kanon in die rigting bewapend was (1). Ik vraag het echter aan ieder artillerie-officier, of hij van die 3 gladde stukken op eene 3000 passen afstand eenige uitwerking zou verwachten? Zij voerden dan ook tegen Broacker niets uit, maar dienden in front en tegen het strand, hetgeen wel hunne oorspronkelijke bestemming zal geweest zijn. D. J. werpt trouwens zijn eigen bewijs omver, door iets later (2) ter gelegenheid van diezelfde stukken, die nu tegen een punt van den front-aanval zouden werken, te zeggen: „men staakte het vuur, omdat de afstand, dien men op eene 2500 passen geschat had, boven de 3000 passen bleek te zijn (3)“. Wilde men het bijgebragte bewijs aannemen, men zou bekendheid met het vermogen van gladde vuurmonden moeten betwijfelen. — D. J. kan bovendien niet ontkennen, en ontkent ook niet, dat de geheele stelling, onlangs opgeworpen, noch de batterijen tegen den Gammelmark, waren gedefileerd. Ze moest dienen niet tegen een beleg, enkel tegen een stormenderhandschen aanval, zal hij zeggen; maar hoe dit te rijmen met eene bewapening van een 100tal meest zware vuurmonden, die verloren moesten gaan? Die stormaanval kon toch ook niet komen van de zijde van Broacker, waartegen de straks vermelde stukken gericht heetten, en tegen dit schier-eiland niet verzekerd zijnde, deugde de stelling in geen geval. Zou men hier het spreekwoord niet mogen toepassen: „qui s'excuse, s'accuse!“? Eerst toen men den Gammelmark zag wapenen, tegen half Maart, werd men aan de Deensche zijde wakker geschud, en bragt men daartegen enkele getrokken 12ponders in

(1) Blz. 34.

(2) Blz. 45

(3) Hoe is dat in het eigen land met goede kaarten mogelijk?

batterij, doch zonder gevolg; en ik ben het eens met den Franschen genie-kapitein FRITZ-LANG, als hij die geïsoleerde aanvalsbatterij, welke in andere omstandigheden geëcraseerd zou zijn geworden, regtvaardigt met te zeggen: „il est vrai que le feu du 15 Mars (D. J. zegt 14, blz. 40) vint tirer les Danois de la grande illusion qu'ils nourrissaient à l'égard de la portée des pièces rayées, et qu'ils eurent par suite encore un certain temps pour exécuter les travaux de défilement dont ils ne sentaient qu'alors la nécessité" (1). 't Is verder bekend geworden, dat men aan inwoners van Sonderburg verzekerde, dat de Pruissische projectielen nog niet half-weg die stad zouden komen. Hetgeen van de proeven en het proefveld gezegd is, het gemis van eigen werkplaatsen, het tijdstip van de aanschaffing van het getrokken geschut, de overhaasting waarmede dit alles in zijn werk ging, dit reeds wettigt de onderstelling dat de Deensche artillerie in dit opzicht niet op de hoogte zijn kon. De brochure D. J. verraadt zelfs hier en daar de strekking van een te lang verzuimden cursus, die het nog noodig oordeelt om over het doel van getrokken vuurmonden eenige zeer elementaire theoriën te ontwikkelen.

Doch ik mag van den tijd van dezen avond geen langer misbruik maken. Ik zal dus nog slechts aanstippen, dat hetgeen van het onvoldoende van het artillerie-personeel bekend was, door D. J. wordt bevestigd en zelfs versterkt. Voor 13 veld- en 37 positie-batterijen, zegt hij, hield men, bij het begin van den oorlog, slechts een 60tal officieren over, onder welke reservisten, van wie men niet in alle rigtingen bruikbaarheid verwachten kan (2); er waren officieren, die in 15 achtereenvolgende dagen slechts 3 vrij van wacht bleven; onder-officieren en zelfs jonge korporaals moesten als batterij-kommandanten in de Duppeler-schansen optreden, oude trein-soldaten en infanteristen in de vesting-kompagniën opgenomen worden (3); eerst 10 April — dus tegen het einde van het beleg — kwam eene versterking van 300 weinig geoefenden, rekruten worden ze genoemd, enz.

Alles te zamen genomen, kan men wel aannemen, dat de

(1) *Spectateur militaire*, 15 Avril '65.

(2) Blz. 25—26.

(3) Blz. 44.

Deensche artillerie over eenig meerder getrokken geschut beschikt heeft, dan de vroegere berigten mededeelden; maar de indruk van hare achterlijkheid en minderheid is bij mij, ook na kennisneming van de hier besproken brochure, niet weggenomen. Haar moed, hare pligtsbetrachting tegenover den vijand werden door mij niet betwijfeld, en ik geloof gaarne, dat zij in de gegevene omstandigheden alles deed wat zij vermogt, wat menschelijkerwijze mogelijk was. Dat men thans met meer voortvarendheid op de hoogte van den tijd zoekt te komen, daarvan doet het geschrift van D. J. blijken. Maar het „te laat” mag ook hier aan de Deensche regering — de hoofdschuldige — worden toegeroepen. Moge dit voor ons geene vergeefsche les zijn!

Daarop is het woord aan den heer STIELTJES, die het volgende onderwerp behandelt.

BESCHOUWINGEN OVER DE VERDEDIGING VAN DENEMARKEN IN 1864.

Mijne Heeren!

Vergunt mij, uwe aandacht eenige oogenblikken bezig te houden met de verdediging van Denemarken in 1864, een onderwerp dat voor ons, die ook tot een klein volk behooren, in de hoogste mate belangrijk is. In November heeft ons medelid Booms ons reeds zeer duidelijk de gebreken van de Deensche legerinrigting geschetst, en eene maand later heeft ons medelid NIERSTRASZ vele belangrijke bijzonderheden medegedeeld over de inrigting der gepantserde schepen, die ook eene rol hebben gespeeld bij de oorlogs-gebeurtenissen in Denemarken. Sluitende aan wat de beide sprekers toen hebben medegedeeld, wil ik mij thans hoofdzakelijk bepalen tot den loop der krijgsgebeurtenissen en tot de rol die de vestingen en liniën, in verband met het veldleger, gespeeld hebben. Eene reis naar Sleeswijk-Holstein, in December 1864, waarbij ik de gelegenheid had al de slagvelden, van de Sorge ten zuiden tot Hadersleben ten noorden, te bezoeken; de daarop gevolgde waterpassingen en waarnemingen van eenige ingenieurs, van Januarij tot Mei 1865, op het terrein tusschen Friedrichstadt en Oeversec, Husum, Rendsburg en Eckernförde, en de mededeelingen die ik ontving over vroegere waterpassingen en peilingen, ook van de Schlei enz., stellen mij in staat

eenige min bekende bijzonderheden over het terrein en de vaarwaters mede te deelen.

Bij de verdediging van een klein land, vooral met eene gemengde nationaliteit als Denemarken, komen niet alleen zuiver militaire, maar ook financiëele en politieke beschouwingen in aanmerking. Deze laatste, de staatkundige zijde der zaak, zal ik slechts ter loops zóóveel aanroeren, als tot juist begrip der militaire handelingen onvermijdelijk is. Wat de geldkwestie aangaat, zal ik aannemen, dat Denemarken niet meer geld voor verdedigingswerken heeft kunnen aanwenden dan het gedaan heeft. Aldus den kring mijner beschouwingen beperkt hebbende, en steunende op wat onze medeleden Booms en NIERSTRASZ reeds hebben medegedeeld, zal ik trachten kort te zijn, opdat er ruime tijd overblijve tot discussie, die, mijns inziens, het hoofddoel van deze vergaderingen zijn moet.

Beschrijving van het oorlogsterrein.

Het terrein in Sleeswijk kan verdeeld worden in drie deelen, namelijk:

1°. in de ingedijkte *koogen* (of, zoo als wij zouden zeggen, *polders*), te zamen de marschlanden vormende, aan de westkust. Deze landen liggen veelal ter hoogte van halven vloed of, in 't zuiden van Sleeswijk, 5 voet boven gewone ebbe in de Noordzee, (die hier Westzee wordt genoemd), en 5 voet onder den vloed, die bij Husum en Friedrichstadt 10 voet boven de ebbe stijgt in gewone gevallen, en door noord-wester-, of wester-stormen soms nog tot 12 voet hooger wordt opgedreven. Bij eene goede inrigting van de sluizen, of in gevallen van nood door het doorsteken of door mijnen openen der dijken, kunnen deze landen tweemaal in het etmaal onder water worden gezet. De breedte der marschgronden is zeer verschillend; langs den Eider en de Treene strekken zij zich uit tot halfweg Friedrichstadt en Rendsburg oostwaarts, en tot Hollingstedt noordwaarts. De Treene mondt bij Friedrichstadt op den Eider uit door sluizen, wier bezit dus voor den verdediger van het grootste belang is. Even benoorden Husum, bij Schobüll, verdwijnen de marschlanden geheel, en bereiken de hoogere heide- of geestlanden de kust; maar meer noordelijk worden de marschen weer breeder en strekken zich

tot de stad Tondern uit. Dit geheele terrein, dat bij eb natuurlijk afwatering heeft, heeft veel overeenkomst met de polderlanden in Zeeland.

2°. De hoogere heide- of geestlanden liggen in het midden van Sleeswijk, en hebben over 't algemeen hetzelfde karakter als onze heiden op de Veluwe. Van het westen, waar zij aan de marschen grenzen, klimmen zij naar het oosten; maar die klimming is zeer onregelmatig. Waar beken of riviertjes stroomen, als: de Sorge, Boven-Treene en Eider, is de klimming aanvankelijk gering, zoodat bijv. de vloed zich nog 3 voet hoog boven de eb verheft beneden de stad Rendsburg, de lage oeverlanden der Sorge nog slechts 6 voeten boven vloed liggen bij Sorgbrück, aan den straatweg van Rendsburg naar Sleeswijk, en de lage oeverlanden in het Treenedal even boven den vloed liggen bij Treija. Hoogerop wordt echter de klimming sterker; bij Rendsburg liggen sluizen, waarmede men in den 5 à 6 voet boven vloed liggenden Boven-Eider komt, waarvan de oevers zich hoog boven water verheffen; langs de Sorge klimt het terrein plotselijk bij de Stenten-mühle van 14 tot 30 voet, en bij Oeversee aan de Boven-Treene ligt de waterspiegel van de Sankelmarker-See reeds 80 voet boven den vloed. Ook tusschen de rivieren klimt het terrein sneller, en langs de kleine Rheider-Au stijgt het van Hollingstedt naar Rheide wel 40 voet, en verheft zich tot 70 bij het Dannewerk, zijnde dit bovendien nog het *laagste* punt van den heide-rug, dat, na langdurige waterpassingen, in 1849 gevonden is tot doorgraving van een kanaal. Veenvlakten of mooren worden hier en daar in deze heidevlakte aangetroffen, die bovendien nog al door wallen doorsneden is, en rolsteen in groote hoeveelheden oplevert. Eenigszins ruw behakt, worden deze steenen tot goedkoop en stevig metselwerk voor kleine bruggen, kerkhofmuren en zelfs hier en daar tot kleine dorpskerken aangewend. Het was een goed materiaal om ook tot het steil opzetten van de buitenboorden van drooge grachten gebezigd te worden.

3°. Het heuvellachtig, door wallen met hakhout of *knikken* bezet terrein aan de oostkust, is niet alleen meer doorsneden door de meerdere bebouwing en bevolking, maar ook door de vele binnenncertjes of seën, die men er in de diepten vindt, en die op eene ondoordringbare kleilaag onder den grond schijnen te wijzen; ook door

de diep in 't land grijpende golven (Föhrden, Fjorden en Noeren). In den regel rijst het terrein, soms tot 200 à 300 voeten, steil uit de Oostzee op, en men vindt daar ook vele beuken- en dennenboschjes. De Oostzee, die geen merkbare eb en vloed heeft, ligt ongeveer op de halve hoogte tusschen eb en vloed der Noordzee, en heeft veelal groote diepte tot vlak onder de kust, bijv. bij Eckernförde en Flensburg. De Schlei daarentegen, vrij diep tusschen Missonde en Cappel, heeft een breeden, ondiepen mond, waar slechts 7 voet water staat, en dergelijke ondiepte ook op de Boven-Schlei bij Sleeswijk. Er zijn reeds voor jaren plannen tot verbetering van dit vaarwater gemaakt, maar niet uitgevoerd. Naarmate van de rigting des winds, daalt of klimt het water aan de oostkust eenige voeten, hoogstens zes, beneden of boven den gewonen stand, en de Schlei volgt natuurlijk die daling of klimming des waterspiegels.

Dezelfde drie soorten van terrein vindt men ook in Jutland, waar de midden- of heidestreek breeder is, en waarvan mij minder bijzonderheden bekend zijn. De Deensche eilanden op de oostkust deelen in het karakter van het heuvelland; de eilanden der westkust integendeel, bestaan veelal uit ingedijkte landen, te midden van uitgestrekte wadden, die met verschillende vaarwaters doorsneden zijn.

De voornaamste terrein-afscheidingen zijn, van het zuiden uitgaande:

a. *De Eider*. Deze tot Rendsburg vrij aanzienlijke en op het beneden-gedeelte zelfs breede rivier, aan sterken stroom door eb en vloed onderworpen, en door vele lage landen omgeven, vormt een vrij belangrijk beletsel. Boven de sluizen van Rendsburg vindt men eerst de vrij breede en zeer diepe meren, die daar den Boven-Eider vormen, tot Steinrade; maar die meren, zonder stroom en uit zoet water bestaande, bevrozen al spoedig des winters, en men leest bijv., dat in Februarij 1864 geheele troepen-korpsen over dit water trokken. Van de meren tot de Kielerbogt, vormen de gekanaliseerde Eider en het kanaal wel eene vrij diepe insnijding met een stilstaand kanaal voor kleine zeeschepen, maar dit beletsel beduidt in den winter weinig, en is bovendien te lang, om voor

de verdediging in aanmerking te kunnen komen. De kanaallengte van het eind der meren bij Steinrade tot de Kielerbogt is namelijk 31 Ned. mijlen.

b. De Sorge. Dit riviertje ontstaat uit de kleine, door heuvelen omgeven Bistensee, waarvan de waterspiegel 37 voet boven den vloed ligt. Bij de Stenten-mühle daalt het terrein plotselijk van 30 tot 14 voet boven vloed, en dan langzaam naar de met sluizen aan den Eider afgesloten mond. Op het benedengedeelte, tot omstreeks Tetenhusen, kan dit watertje, door in te laten vloedwater op de lage oevers, een belangrijk beletsel worden; niet in de hooger gelegene heide, waar het een beekje van onbeduidende breedte en diepte vormt. De Bistensee, aan den oorsprong der Sorge, heeft beoosten zich eene hooge, heuvelachtige landtong van 2 Ned. mijlen breedte, tot de meer aanzienlijke Wittensee; maar deze is door een heuvelachtig terrein van 7 Ned. mijlen breedte van de Eckernförde gescheiden.

c. Sleswijk op zijn smalst, tusschen Husum aan de westkust en Eckernförde aan de oostkust, vormt de derde terrein-afschieding. Van Husum tot Friedrichstadt liggen de marschlanden onder den vloed; eveneens de Treene-oevers tot Hollingstedt. De Beneden-Eider is breed bij Friedrichstadt en heeft 10 voet verschil tusschen vloed en ebbe. Meester der Treene-sluizen blijvende, is dit gedeelte dus zeer sterk te maken; maar beoosten de Treene vormt het terrein langs de Rheider-Au, door middel van zes dammen in kommen verdeeld, eene minder beduidende stilstaande zoetwaterinundatie met kleine veertig voeten verval; eene *onderwaterzetting*, die, bij langdurige droogte, op het bovenste gedeelte in eene *bovenwaterzetting* verandert, die daarenboven door het groot verval bij elken dam ligtelijk is af te tappen, en die in elk geval des winters bevroest en dan geen waarde meer heeft. De lengte van dit gedeelte is 7 à 8 Ned. mijlen.

Diezelfde lengte heeft de 40 tot 70 voet hooge heide van Rheide tot de Slei langs het Dannewerk; hier kan van inundatie geen sprake zijn.

De nu volgende Boven-Slei is een soort van meer, van 11 Ned. mijlen lengte tot Louisenlund, breed van 1 tot 4 mijlen, met één enkel smaller punt bij Stexwig, breed 250 el bij de aan den noordelijken oever uitstekende lage landtong van Palörde.

Langs hare boorden, vooral langs de noordelijke bij Sleeswijk, verheffen zich heuvelen, die echter eene lagere streek gronden tusschen zich en het meer laten, waarop onder anderen de stad Sleeswijk gebouwd is.

Van deze Boven-Slei tot het Windebyer Noer, strekt zich oostwaarts eene landtong uit van ruim 5 Ned. mijlen, die van Holm, waar ze weinig boven water ligt, tot bij Kochendorf, waar het terrein 35 voet hoog ligt, vrij regelmatig klimt, om dan steil in het Windebyer Noer af te dalen, dat overal door 70 à 80 of meer voet hooge heuvelen is ingesloten. Dit water is zeer diep, en had vroeger vrije gemeenschap met de Oostzee. Sedert 8 of 9 jaren is echter de brug bij Eckernförde door een watervrijen dam van 10 el kruinsbreedte vervangen.

Bij Holm stroomt eene kleine beek naar de Boven-Slei, door wier opstuwning eene kleine inundatie kan gesteld worden, terwijl noordwaarts de landtong wordt vernaauwd door de Schnaapsbeek en de Schnaaps-Bült— en Langsee. Dit terrein is zacht golvend en heuvelachtig.

Van de Boven-Slei voert in noord-oostelijke rigting de 31 mijlen lange Beneden-Slei naar de Oostzee. Deze circa eene mijl breede en veelal diepe zeeboezem biedt slechts vier vernaauwingen aan, als :

eene bij Missonde	van 130	el.
„ „ Stubben-Lindau	„ 400 à 500	„
„ „ Arnis	„ 220	„
„ „ Cappeln	„ 300	„

Ook langs dit gedeelte der Slei vindt men op vele plaatsen lage landen tusschen den zeeboezem en de heuvelen, die haar omsluiten. De stroom op de Slei wordt alleen door het in- en uitstroomen van water bij aanhoudende land- of zeewinden veroorzaakt.

Meer noordwaarts vindt men wel herhaaldelijk kleinere terreinafscheidingen van kortere lengte, als : bij de reeks kleine meren (Ahrensee, Langsee, Tolkensee, Tolkwadersee) benoorden Sleeswijk, bij de Sankelmarkersee te Oeversee, bij Bau benoorden Flensburg, bij de verschillende förden meer noordelijk; maar geene die de geheele breedte van het schiereiland omvatten, behalve de in Noord-Jutland gelegen Lym-fjord, die de noordelijkste punt van Jutland tot een eilanden-groep maakt.

Bij de beschrijving der vestingwerken kom ik op eenige bijzonderheden terug, om nu vooreerst aan te duiden hoe de bevolking in Denemarken naar de verschillende nationaliteiten verdeeld was.

Verdeeling en gezindheid der bevolking.

De bevolking van het Koninkrijk Denemarken, buiten de afgelegen West-Indische koloniën, IJsland en de Ferrö, kan in rond cijfer gesteld worden op 2 600 000 hoofden, waarvan in het noorden: 1 600 000 Denen (op de eilanden 900 000, in Jutland 700 000), 130 000 „ in Noordelijk-Sleeswijk, tot de lijn, die van even benoorden Flensburg naar Tondern en Hoijer kan getrokken worden, met sterke uitbuiging in 't midden tot Joldelund;

en in het zuiden:

600 000 plat-Duitschers in Holstein en Lauenburg,
170 000 „ „ in Zuidelijk-Sleeswijk, tot de lijn, die Husum met Gelting vereenigt, en op de eilanden Nordstrand, Pelworm en Fehmern.

Van de overige 100 000 hoofden van Midden-Sleeswijk, woon- den 30 000 Friezen tusschen Husum en Tondern langs de kust en, met Deenen vermengd, op de westelijke eilanden, terwijl eene gemengde bevolking van 70 000 hoofden de streek, tusschen de opgenoemde grenzen gelegen, bewoonde. De plat-Duitsche en Friesche bevolking was den Deenen vijandig, zoodat Denemarken slechts op eene bevolking van 1 750 000 hoofden vertrouwen kon.

In de steden van het Deensche gedeelte van Sleeswijk, waren van lieverlede vele Duitschers gevestigd.

Ofschoon in het algemeen de vrijzinnige Deensche instellingen veel beter waren dan de middeneeuwsche instellingen, die men nog in vele aangrenzende Duitsche rijken en rijkjes aantreft, was toch het Deensche gouvernement er niet in geslaagd om zich be- mind te maken bij zijne Duitsche onderdanen. Deze klaagden: over inbreuken op hunne nationaliteit, door een te uitgebreid gebruik der Deensche boven de Duitsche taal; over betaling van een te groot aandeel in de lasten, en het verkrijgen van een te klein aandeel in de lusten. Zoo was bijv. het gouvernement voor Sleeswijk te Koppenhagen gevestigd, waren onder de beamhten

de eigenlijke Denen in een te groot getal, enz. enz. Verder hoorde ik beschuldigingen inbrengen tegen het Deensche gouvernement over verwaarloozing van vele belangen; bijv. door het niet graven van een verbindingskanaal tusschen Noord- en Oostzee, door verkeerde rigting aan de spoorwegen gegeven, door wering der Hamburger munt en het opdringen van de Deensche munt, en meer dergelijke. En ofschoon nu voorzeker die klagten wel wat sterk gekleurd zullen zijn, schijnt het toch moeilijk de Deensche regering vrij te spreken van onvoorzigtigheid, door belangen te kwetsen, die weerklank vonden bij 40 millioen Duitschers. Zulks is te meer te bejammeren, doordien volgens ooggetuigen de haat tegen de Pruisen in 1851, toen die de Sleeswijk-Holsteiners in den steek hadden gelaten, grooter was dan tegen de Denen, en het dezen dus, bij eenige gematigdheid, die geheel ontbroken schijnt te hebben, gemakkelijk moest vallen de bewoners op hunne hand te krijgen.

Na dit korte overzicht van oorlogsterrein en bevolking, kan ik overgaan tot de beschrijving der voorhanden zijnde verdedigingsmiddelen.

Voorhanden zijnde verdedigingsmiddelen.

Na het uitmuntend overzicht, dat aan deze Vergadering in November jl. is gegeven van de Deensche strijdkrachten door ons medelid Booms, zoo even aangevuld met eenige nadere mededeelingen omtrent de Deensche artillerie, zij het genoeg hier aan te merken, dat het leger als volgt was zamengesteld.

Behalve één bataillon garde, bestond de infanterie uit 22 bataillons, elk uit één district gerecruteerd, welke bataillons in tijd van oorlog tot 44 bataillons verdubbeld werden, vormende dan elk oud bataillon een regiment van 2 bataillons. Op eene hoogst gebrekkige wijze was in de aanvulling van het kader bij deze verdubbeling voorzien, iets dat des te gevaarlijker was, daar er geen eigenlijke kern van gediende soldaten bestond, en de miliciens slechts 10 maanden werkelijke dienst hadden. Voor de bevolking van 2 600 000 geeft dit 1 regiment op ongeveer 120 000 man. Men schijnt echter in de hertogdommen de regiments-districten grooter te hebben genomen dan op de eilanden of in Jutland; immers leest men van slechts 4 Deutsche regimenten — dus voor Hol-

stein en Lauenburg — wat één regiment op 150 000 hoofden geeft; van 3 gemengde regimenten — dus in Sleeswijk — of 1 regiment op 133 000 hoofden, en van 15 Deensche regimenten op 1 600 000 eilanders en Jutten, wat dus 1 regiment op 107 000 hoofden geeft. De kaders, ook der Duitsche en gemengde regimenten, schijnen hoofdzakelijk uit Denen bestaan te hebben. Daar nu slechts het 14de regiment, uit Lauenburg, als geheel onwillig ontbonden en te Koppenhagen op nieuw georganiseerd is, bezat het leger dus 3 onwillige en 3 onzekere regimenten, iets wat niet dan onvooroordeelig op den geest van het leger kon werken, en dat ook het groote getal gevangenen verklaart, door de Denen bij de meeste gevechten verloren. De infanterie was met getrokken geweren van THOUVENIN of MINIE gewapend.

De artillerie, die 12 kompagnien telde, bediende bij het leger te velde even zoo veel batterijen, waarvan de helft met getrokken geschut. 6 Kompagnien vesting-artillerie werden eerst tijdens den oorlog opgericht.

Het positie-geschut bestond meest uit gladde vuurmonden, met toevoeging slechts van een klein getal getrokken vuurmonden.

Tegenover deze armoedige inrigting der artillerie stak sterk af de weelderige inrigting der zeer goede kavallerie, bereden met kleine sterke paarden uit de Deensche eilanden. In tijd van vrede uit 2 escadrons garde en 24 escadrons dragonders, in 6 regimenten, bestaande, was zij nu tot 38 escadrons opgevoerd, door de regimenten op 6 escadrons te brengen.

Met de kleinere korpsen — als pontonniers, sappeurs, enz. — was dit de eigenlijke geregelde legermagt. Rekent men de 45 bataillons op 800 hoofden, de escadrons op 130 paarden, dan verkrijgt men met artillerie, trein en genie-korpsen, een geheel van ongeveer 45 000 man. Wel moesten in tijd van oorlog 20 nieuwe bataillons worden opgericht; wel bestonden er plaatselijke korpsen; wel leest men bijv. van

de volkswapening op Bornholm, met	5 000	hoofden
schutterijen en studenten te Koppenhagen	6 200	„
korps der brandweer	„	4 000 „
artillerie-korps van Elseneur	340	„
te zamen	15 540	„

buiten de 20 papieren versterkingsbataillons; maar te vergeefs

heb ik in de geschriften over den veldtogt een spoor trachten te ontdekken van het aandeel, dat die troepen aan de verdediging hebben genomen. Altijd vindt men dezelfde 45 bataillons infanterie terug, en er schijnt werkelijk geen ander voetvolk aan den oorlog te hebben deel genomen.

De zeemagt, die steeds eene groote rol heeft gespeeld en wel altijd spelen zal in de verdediging van een eilanden-staat als Denemarken, schijnt beter op de hoogte van den tijd geweest te zijn dan sommige deelen der landmagt. De nieuwste verbeteringen, uit de ondervinding van den Amerikaanschen oorlog ontleend, waren ingevoerd, en men kan zeker de Deensche regering niet van achterlijkheid beschuldigen in het zeewezen, daar zij reeds in Februarij 1864 een monitor (de Rolf-Krake) in dienst had, waarvan het groote nut slechts 1½ jaar vroeger practisch gebleken was. Het transportwezen, dat in 1848—1850 te wenschen had overgelaten, was verbeterd, en nergens leest men dat troepen te laat zijn gekomen of niet bij tijds zijn ingescheept, door verzuim der marine. In het begin van den oorlog, was de Deensche scheepsmagt volkomen opgewassen tegen de vereenigde vloeten van Oostenrijk en Pruissen. Het is twijfelachtig of zij zulks zou gebleven zijn na de nankomst van meerdere Oostenrijksche schroeffregatten, waaronder zelfs één gepantserd; maar de geringe middelen, waarmede Denemarken te land en te water zich verdedigen moest tegen twee groote mogendheden, verklaren deze minderheid in strijdkrachten. Dat er geene minderheid in gehalte bestond, maar eer het tegendeel, hebben de geleverde gevechten voldoende bewezen.

Al neemt men ook aan — wat overdreven schijnt — dat de zeemagt in dezen oorlog een 15 000tal koppen heeft geteld, dan is dit met de landmagt zamen nog slechts 60 000 man, of nog geen 3½ pct. der bevolking in het zuiver Deensche gedeelte der monarchie, eene legersterkte, die niet in verhouding staat tot het gevaar, waarin het land verkeerde. Pruissen in 1813—1814, Nederland in 1830—1832, bezaten een sterker leger, dat wel 5 pct. der bevolking telde; en in Zwitserland is zelfs in vredetijd het leger tot 7 pct. der bevolking opgevoerd. Denemarken, gewend om met den langzamen Duitschen Bond te doen te hebben, had de kracht zijner vijanden te min geacht, en, door de overwinningen in 1849

en 1850 bij Fredericia, Idstedt, Missonde en Friedrichstadt opgewonden, zich zelven te sterk gewaand. Steunende op de tractaten van 1852, rekende het ook te veel op buitenlandsche hulp, en nam daardoor een verdedigingsstelsel aan, dat de krachten van het leger te boven ging, zooals uit de volgende beschrijving der vestingwerken en liniën blijken kan.

Beginnende wederom van het zuiden, vindt men eerst Rendsburg aan den Eider, ter plaatse waar de aan eb en vloed onderhevige Beneden-Eider door sluizen met de meren van den Boven-Eider verbonden is. Van de oude stad, die tusschen twee armen van den Eider ligt, zijn de wallen grootendeels geslecht. Op den zuidelijken oever is de nieuwe stad, sedert het laatst of midden der 17^e eeuw door een wal met vijf gebastioneerde fronten omgeven, met lage of zoogenaamde halve bekleedingsmuren langs de drooge grachten, waarin tenaillen en ravelijnen voor elke courtine gelegen zijn. Het geheel is omringd door een bedekten weg en glacis. Meer buitenwaarts liggen eenige aarden lunetten, omgeven door bedekten weg en glacis. Het kroonwerk, dat vroeger om de voorstad op den noordelijken oever lag, is door de Denen, als tegen hen gekeerd, geheel geslecht geworden. Deze vesting heeft, als meest alle oudere vestingen, gebrek aan voldoende bomvrije gebouwen. Zij bezat bij het begin van dezen oorlog geen materiëel ter verdediging, en is door de Denen zonder poging tot verdediging opgegeven, even als het mede in Holstein gelegen gebastioneerde fort Friedrichsort aan de Kielerbogt, benoorden den mond van het Eider-kanaal. Politieke, zoowel als militaire redenen, schijnen tot dit verlaten van het geheele Duitsche Holstein genoopt te hebben.

Ware eene magt, grooter dan die van Denemarken alleen, bijv. der drie Scandinavische Rijken vereenigd, in oorlog geweest, dan zou voor een *groot leger* Rendsburg, en dan ook aan de noordzijde gedekt, in sommige gevallen eene nuttige vesting hebben kunnen worden.

Het is mij niet bekend dat de Denen eenig verdedigingswerk aan den Boven-Eider hebben aangelegd; evenmin bij de Sorge, waar ze bij den terugtocht alleen eene brug hebben laten springen; maar in Sleeswijk op zijn smalst, tusschen Eckernförde, Friedrich-

stadt en Husum waren daarentegen eene menigte veldwerken aangelegd.

Vooreerst bij Borbye (benoorden Eckernförde) een schans tot bestrijking van den dam, die de eenige passage vormt tusschen de Oostzee en het Windebyer Noer; dan twee schansen ter wederzijde van den straatweg van Eckernförde naar Sleeswijk, bij Holm, links door eene kleine inundatie gedekt, en steunende regts aan de Sleï. Bij Missonde een paar veldwerken op de heuvelen bezuiden het dorp; meer noordwaarts eenige op de landtong bezuiden de Sleï, een bruggenhoofd op dit water en eenige geschutstellingen op den noordelijken oever. Op de landtong bij Palörde een werk benoorden de Sleï; eene batterij op het Meeuwen-eiland in de Sleï bij Sleeswijk, en van af deze stad over de hooge heidevlakte tot aan de onderwaterzetting van Rheide, eene reeks van 17 schansen, terwijl de dammen, tot ophouding der inundatie door de Rheider-Au, door 5 veldwerken verdedigd werden. Dan volgde eene soort van linie, om den weg langs Wolde, op den linker Treene-oever beoosten Hollingstedt, in bezit te houden, en dan een twintigtal werken om Friedrichstadt en langs den Beneden-Eider en de Beneden-Treene, om de sluizen, dijken, enz. te verdedigen. Een paar werken aan den Beneden-Eider, benoorden Tonningen, en een paar kustbatterijen bij Husum vormden eindelijk den uitersten regtervleugel eener linie, die tot Eckernförde 66 mijlen of 12 uren gaans lang was; maar bij het verlaten van Eckernförde en het openlaten der landtong bij Kochendorf, tot 82 mijlen lengte klom langs de Beneden-Sleï. Eene linie van niet stormvrije veldwerken alzoo, door 181 stukken meest zwaar geschut bezet en door wateren en inundatiën gedekt, op welke voor een gedeelte bij vriezend weder en lange nachten niet te rekenen viel! Het is onbegrijpelijk dat, niet alleen leeken in de krijgskunst, maar dat staf-officiëren in het Deensche leger zich eenige illusie over de verdediging dier linie hebben kunnen maken. Toch waren er, die even vóór den aanvang van den oorlog beweerden, dat het Deensche leger in de stelling van de Daunewerken, een vijandelijk leger, zelfs van 100 000 man, zou kunnen tegenhouden. Dat stilstaande zoutwater-inundatiën spoedig bevroren op 55° Noorderbreedte, schijnt aan die heeren niet bekend geweest te zijn.

Ten slotte vestig ik nog de aandacht hierop, dat de zoutwater-

inundatie uit de Noordzee, die 10 voet verschil van eb en vloed heeft, een groot beletsel vormde, ook in den winter; dat het overtrekken van een zee-arm als de Slei, die wel geen regelmatige eb en vloed had, maar door den wind tot 6 voet verhoogd en verlaagd kon worden, ook een beletsel bleef; maar dat de stilstaande zoetwater-inundatiën als die der Rheider-Au, bij eenige dagen vorst alle waarde verloren. In Februarij 1864 moest er dus op gerekend worden, dat het Deensche leger in staat moest zijn de 15 Ned. mijlen lengte van de Slei tot de Treene te verdedigen, de passen van de Slei en de sluizen van de Treene te bezetten, en minstens de rest der linie te doen gadeslaan.

De eerste versterking die men, naar het noorden voortgaande, ontmoette, was de linie van tien hoogst gebrekkige veldschansen, die de Denen bij Duppel hadden aangelegd. Van de eilanden beoosten het schier-eiland, die meest door breede wateren van den vasten wal gescheiden zijn, liggen alleen Alsen en Funen op enkele plaatsen digter bij den vasten wal, en wel Alsen bij Sonderborg slechts 200 à 300 el, meer noordwaarts 600 à 700 el, tot op het punt, waar de invallende Augustenburger-fjord de zeestraat tot de breedte van 1700 à 3000 el brengt. Het smalle gedeelte van dezen sond is 8 mijlen lang, en heeft vrij hooge oevers langs het smalste zuidelijkste gedeelte. Daar, op den hoogen westelijken oever, hadden de Denen in de oorlogen van 1848 en 1849 zich tijdelijk vastgenesteld en door veldwerken gedekt, om een bruggenhoofd op den Als-sond te hebben. Op datzelfde terrein hadden zij in 1861 een tijdelijk verschanst kamp aangelegd, waarvan zij de waarde (tot hunne eigene schade) zeer overdreven hadden.

Van den Als-sond klimt de groote weg naar Gravestein over omstreeks 2000 el ongeveer 80 el of 250 voet, en daalt dan vrij snel in een klein dal, waaruit weer westwaarts hoogere gronden oprijzen. Op de kruin der eerste hoogte, die links en rechts naar den zeeboezem Wenningbond en naar den Als-sond afvalt, waren in een kring van 2800 el lengte 10 aarden veldschansen, sommige van vrij sterk profiel, aangelegd. Zeven dezer schansen waren gesloten, en hadden, langs den binnenkruin der borstwering gemeten, een honderd ellen omtrek, wat ongeveer 25 à 30 el middellijn geeft.

Het waren dus bepaald *zeer kleine* schansen, elk voorzien van een paar bomvrije kruidmagazijntjes, in beton met aarde gedekt, en in 't midden van een blokhuis, waarvan de laag dekbalken boven de schansen uitstak en die dan ook zeer spoedig vernield waren, zoodat toen de bezettingen geheel zonder eenige bedekking bleven. Na aftrek van de ruimte voor eenige dwarswallen, kon elke kleine schans 5 of 6 stukken bevatten. Binnenruimte bleef er na aftrek der ruimte voor de blokhuizen bijna niet over. Eene palissadering is later in de gracht aangebragt. Drie nog kleinere schansen waren aan de achterzijde, zonder aarden borstwering en slechts door eene palissadering gesloten. Deze hadden geene blokhuizen, en twee er van zelfs geene bomvrije bergplaatsen voor kruid, zoodat nog tijdens het beleg daarin gebrekkige houten kruidmagazijntjes, door aarde gedekt, moesten vervaardigd worden.

Over den zeeboezem Wenningbond, kon de laaggelegen linker-schans deze positie op 1800 el afstands beschoten en de rest der positie in de flank genomen worden, en de magazijnen te Sonderborg, op het eiland Alsen, waren slechts 4000 el van het punt van het schier-eiland Broacker, bij Gammelmark, verwijderd. Uit dit punt kon dus, met getrokken en zwaar geschut, veel kwaad aan den verdediger toegebragt worden; maar het schijnt dat de Denen niet genoeg de waarde van het getrokken geschut gekend hebben. Noch op dat punt bij Gammelmark, noch bij den overgang van den Ekern-sond, die van het westen toegang tot Broacker geeft, noch bij de landtong van Holnis, bezuiden de Flensburger-förde, was eenig verdedigingswerk aangelegd. Langs den Als-sond, op Alsen in de naauwte tusschen het Süderholz en Ulkebol, alsmede bij de landtong Kekenis, die het zuidelijke schier-eiland met Alsen verbindt, zijn slechts tijdens den oorlog ligte veldwerken aangelegd.

Naar het noorden voortgaande, vindt men in het zuiden van Jutland de vesting Fredericia, tegenover een der punten (dat van Strib) waar Funen slechts 1500 el van het vasteland verwijderd blijft, terwijl meer zuidelijk, Middelfart voorbij, het water zich zelfs tot 660 el versmalt. Fredericia, eene vesting uit het laatst der 17^e eeuw, wordt beschreven als bestaande uit eene boogvormige aarden omwalling van ongeveer 2000 el lengte, met 9 bastions

(8 fronten vormende), met onderwal, drie voorliggende ravelijnen — waarschijnlijk voor de poorten — bedekten weg en glacis. Twee lange gebroken zeefronten, elk circa 1000 el lang, loopen op eene citadel aan, die, met eene groote esplanade vóór zich, gelegen is op een in zee uitstekend punt, en van twee aanlegplaatsen voor schepen (*ooster- en zuider-hoofd*) is voorzien. Of de vesting natte of drooge grachten heeft, ben ik niet te weten kunnen komen; evenmin of die met muurwerk stormvrij is gemaakt; waarschijnlijk heeft zij halve of lage bekleedingsmuren en drooge grachten. Door afdamming van een watertje, 500 à 600 el bewesten de vesting, kan eene kleine inundatie gesteld worden. De dam, aan den zee-arm, is door een blokhuis gedekt. Een andere dam voert een der groote wegen door deze onderwaterzetting. (1)

In 1848 werd deze toen zeer vervallen vesting door de Denen verlaten, en de citadel gedeeltelijk door de Pruisen geslecht. Maar hersteld gedurende de 7 maanden die de wapenstilstand van Malmö duurde, bleef zij in 1849 door 4000 man bezet, en werd door 13 000 Sleeswijk-Holsteiners belegerd, terwijl de Duitsche rijks-armee (Pruisen, Beijeren, Saksen, Keur-Hessen) tot Aarhus voortdrong, en door een klein korps Denen werd beziggehouden. In het begin van Julij 1849 trokken de Denen onbemerkt 19 400 man uit Jutland, Alsen en Funen bijeen, en deden daarmede in den vroegen morgen van 6 Julij een uitval ten noorden en noordwesten der vesting, waarbij, na dapperen tegenstand, al de schansen en loopgraven der belegeraars genomen, en deze uiteen gedreven werden met verlies van 3000 man, 5 veldstukken en hun geheele belegeringspark van 31 vuurmonden. De kort daarop gevolgde wapenstilstand verloor het in Jutland zijnde bondsleger uit eene zeer moeilijke positie.

• Meer zuidwaarts steekt een tweede landtong in zee tegenover Middelfart. De Nebel-Au, een klein water, dat de Rands-fjord door eenige kleine meeren met de bogt van Gudsö vereenigt, vormt eene terrein-afsnijding, die, van de Rands-fjord tot Gudsö, 11 à 12 mijlen lengte heeft. Door deze terrein-afsnijding voeren drie groote we-

(1) Later is mij gebleken dat, althans in 1848, de wallen, ook die van de citadel, zonder bekleedingsmuren en de grachten droog waren. De vesting was dus niet stormvrij.

gen, terwijl meer noordelijk eene doorwaadbare plaats door de Rands-fjord bestaat.

Vóór den oorlog van 1864 hadden de Denen een verschanst kamp benoorden de vesting aangelegd, bezuiden Trelder-bosch. Ik vind daarvan geene bijzonderheden vermeld, dan alleen deze: dat de losse zandgrond zoo slecht was, dat de werken door verstui-ving leden. De vesting, het kamp en de batterijen op Funen wa-ren met een paar honderd stukken geschut gewapend. Uit het feit, dat de generaal Lünding, waarschijnlijk dezelfde die de vesting in 1849 zoo goed verdedigd had met 4 000 man, zich nu bezwaard achtte de uitgebreide werken te verdedigen, nadat het garnizoen van 14 op 10 bataillons (dus vermoedelijk van 11 000 op 8000 man) was gebracht, leid ik af, dat ook hier geene andere dan niet geheel stormvrije werken waren aangelegd, die *veel* garnizoen vorderden, en toch bij hevig vuur niet te houden zijn, als er gebrek is aan bomvrije bergplaatsen. De cursus over fortificatiën schijnt in Denemarken met de veldverschansing geëindigd te zijn; de permanente fortificatie scheen nog niet voor het vasteland van Denemarken te zijn uitgevonden in 1864.

Eindelijk hadden de Denen nog eenige versterkingen benoor-den Aarhuus, op het schier-eiland Helgenäs, dat in 1849 tot inschepingsplaats voor het Jutlandsche korps was ingerigt; be-noorden en aan den oostelijken mond der Lym-fjord het fort Hals, en nog meer noordelijk aan het Kattengat eene citadel te Friedrichshavn.

Van de nieuw gebouwde sorten om Koppenhagen spreek ik niet, omdat de oorlog ter zee door de verbondenen niet zoo krachtig is gevoerd, dat die noodig zijn geweest.

Algemeene loop der krijgsgebeurtenissen.

Het in korte hoofdtrekken aangeduide Deensche leger was bijna geheel te velde, namelijk aanvankelijk met 42 der 45 bataillons, 30 der 38 escadrons en 12 veld-batterijen. De bataillons op 800 man, de escadrons op 130 en de batterijen op 170 stellende, gaf dit een veldleger van 33 600 man infanterie, 4000 kavallerie, ruim 2000 artillerie; en te zamen, met nog vier pas opgerigte

kompaniën vesting-artillerie in de Dannewerks-linie, met de staten en kleinere korpsen, ruim 40 000 man, met 96 veldstukken. De hoofdmagt lag aanvankelijk om Sleeswijk, met voorgeschoven troepen tot tegenover Rendsburg; de linkervleugel bij Missonde, met vooruitgeschoven troepen tot aan de bruggen over het Eiderkanaal. Aan den uitersten regtervleugel bezette eene brigade van 4 bataillons, met eenige artillerie, de posten om Friedrichstadt en aan den Beneden-Eider.

Nadat reeds in December 1863 een korps bondstroepen (Hano- veranen en Sakkers, met Oostenrijkers en Pruisen) Holstein bezet had, zonder tegenstand der Denen, volgde in Januarij 1864 de eisch van Oostenrijk en Pruisen aan Denemarken, om de constitutie van November 1863 (den laatsten steen des aanstoots) in te trekken; op de weigering der Denen om hieraan te voldoen, volgde de oorlogsverklaring, en kort daarop, den 1 Februarij 1864, de inval in Sleeswijk. Met grooten spoed waren, door middel der spoorwegen, de troepen die Oostenrijk en Pruisen reeds in Holstein hadden, versterkt, en bestond het invalleger aanvankelijk uit 37 000 Pruisen en 23 000 Oostenrijkers, waaronder omstreeks 5000 man ruit- erij, met 146, maar spoedig daarna met 158 veldstukken. Van deze magt ging de regtervleugel, 27 000 man met 96 stukken en een pontontrein, den 1 Februarij over het Eiderkanaal, en bezette, na onbeduidende schermutselingen met de terugtrekkende Deensche achterhoede, nog dienzelfden dag het door de Denen verlaten Eckernförde met Borbye; 23 000 Oostenrijkers volgden de terugwijkende Deensche posten tot de Sorge, waar de Denen de brug deden springen. De 10 000 man sterke Pruisische garde volgt de Oostenrijkers. Op den 2^{den} Februarij rukt de regtervleugel door Eckernförde en grootendeels langs de westzijde van het Wind- debijer Noer tot voor de verschansingen van Missonde, die door 64 stukken eenige uren, zonder gevolg, beschoten worden, terwijl aan den linkervleugel de Sorgebrug hersteld wordt, en de daar aanwezige 33 000 man zich zamentrekken. Den 3^{den} Februarij blijft de regtervleugel voor Missonde staan, en gaat de linker- vleugel vooruit tot voor het Dannewerk, daarbij scherpe ge- vechten leverende tegen de langzaam terugwijkende Deensche achterhoede bij Jagel en den Koningsberg, een kleinen heuvel in de heide voor het Dannewerk. Daarop beginnen de Verbonden

batterijen tegen de Deensche werken aan te leggen, en gebruiken daartoe in de eerste plaats 12 juist aangekomen Pruissische getrokken 12ponders, terwijl de regtervleugel voor Missonde in observatie blijft. De ingevallen vorst houdt aan, en dreigt weldra een groot gedeelte van de kracht der Deensche werken door het bevriezen der inundatiën weg te nemen. De verdeeling van het Deensche leger was toen als volgt:

Linkervleugel 10 000 man met 24 veldstukken bij Missonde, met posten aan de Beneden-Slei en eenig positie-geschut bij Missonde;

26 000 man van Sleeswijk tot Hollingstedt, in het centrum, met een post, waarbij 8 veldstukken, te Palörde, en 56 in de hoofdlijn, buiten het positie-geschut;

4 000 bij en om Friedrichstadt, met 8 veldkanonnen, buiten de positie-stukken.

Intusschen wordt den 4^{den} Februarij een krijgsraad bij de Verbondenen gehouden, en daarin het volgende besloten:

Van den regtervleugel zullen 4 000 man voor Missonde blijven, en 23 000 man met een ponton-materieel het schiereiland Swansen binnenrukken den 5^{den}, om den 6^{den} 's morgens, na het slaan van bruggen, bij een der naauwten te Arnis of Cappeln over de Slei te gaan, in de linkerflank en den rug van het Deensche leger. Van den linkervleugel der Verbondenen, gaan 6 000 man de 4 000 voor Missonde versterken, om daar de Deenen bezig te houden, en blijven dus 27 000 man voor het Dannewerk, zich links tot voorbij Groot-Rheide uitstreckende. De aanval zal plaats hebben, wanneer de regtervleugel langs den noordelijken oever tot bij Missonde genaderd is.

Deze beweging wordt, de koude steeds aanhoudende, den 5^{den} niet zonder bezwaar uitgevoerd; langs slechte binnenwegen worden tegen den avond Arnis en Cappeln bereikt, en voorbereidende maatregelen genomen voor de overbrugging der Slei, die den volgenden morgen, 6 Februarij, van 7½ tot 10 uur geschiedt, waarop de overtocht der 23 000 man begint. Intusschen komt om 11 uur het bericht, dat de Deenen het Dannewerk ont-ruimd hebben en in vollen terugtocht zijn. Nu worden de troepen van den regtervleugel in de rigting naar Flensburg op marsch gezet, maar komen dien dag, langs slechte wegen, niet verder dan

met de voorhoede tot Sterup, 4 uren gaans van Flensburg; de andere troepen nog meer achterwaarts. Met den nacht opbrekende, bereikten 3 Pruisische escadrons Flensburg den 7^{den} Februarij, ten 7 uur, alwaar de volgende troepen eerst ten 11½ uur aankwamen.

Toen namelijk de Deensche opperbevelhebber den 5^{den} achtervolgens door zijne goed ingerigte telegraaf vernam, dat de hoofdmagt van 's vijands regtervleugel Swansen introk, begon hij er op bedacht te zijn de stelling der Dannewerken te verlaten, en deze meening won veld bij hem, toen hem de telegraaf 's avonds, ten 5 uur van den 5^{den}, het bericht bragt van de aankomst des vijands voor Arnis. Hij belegde toen een krijgsraad, waarin besloten werd onverwijld de stelling te verlaten, en naar Duppel terug te trekken. Van 8 uur 's avonds tot 1 uur 's morgens had de ontruiming plaats, waarbij de zware artillerie en eenige veldstukken werden achtergelaten. De regtervleugel, bij Friedrichstadt, ontkwam gedeeltelijk per spoorweg, gedeeltelijk langs den straatweg langs de westkust; bij Arnis had ook de terugtogt reeds om 8 uur plaats, en dit, door de bewoners aan den tegenoverstaanden vijand medegedeeld, deed dezen zijn overtogt op den volgenden morgen verhaasten. Die nachtelijke terugtogt uit eene linie, die men eerst zoo sterk had opgevijseld, werkte ontmoedigend op het Deensche leger, waarbij gedurende die nachtelijke uren veel verwarring moet hebben geheerscht. Daar men, onbegrijpelijk genoeg, op eene lange verdediging dezer stelling gerekend had, waren ook geene maatregelen genomen om, door het doen springen der bruggen, den marsch des vijands op te houden, iets wat wel te Treya door den terugtrekkenden regtervleugel geschied was, alwaar ik nog in December 1864 den gesprongen boog eener steenen brug over de Treene met eene noodbrug gedekt vond.

Tijdens het begin der ontruiming, meldde zich bij de Deutsche voorposten een parlementair aan, die om een wapenstilstand kwam verzoeken tot het begraven der vroeger gesneuvelde manschappen. Dit verzoek werd naar het hoofdkwartier opgezonden, en toen van daar in den nacht antwoord kwam, vond men den Deuschen officier niet meer, en bemerkte men dat alle posten verlaten en het leger teruggetrokken was, wat ook door burgers uit Sleeswijk bevestigd werd. Wel maakte men toen haast om het leger te doen vervolgen, maar de Denen hadden reeds een te grooten voor-

sprong. Alleen de vlugge Hongaarsche huzaren der voorhoede haalden bij Hessemoor 3 twaalfponders in, die zij bemagtigden, en bereikten iets later bij Hellingbeck een park, maar hier werden zij door eenige Deensche infanterie afgeslagen; barricades vormden zich door omgevallen wagens en doode paarden, en aldus duurde het tot 3½ uur 's namiddags alvorens de achterhoede der Denen werd ingehaald bij Oeversee. Daar had toen het bekende achterhoede-gevecht plaats, waarbij de dapperheid aan beide zijden gelijk was en waarin de Oostenrijkers 700, de Denen 800 man verloren, waaronder echter 300 gevangenen. De Oostenrijksche troepen bleven dien nacht op het slagveld, later versterkt door de naar Missonde gezonden brigade, die na den terugtocht der Denen daar de Slei was overgevaaren; en later door de Oostenrijksche dragonders, die om de Slei heen — dus langs Sleeswijk — hun leger weer bereikten. De Pruissische garde, die bij Rheide had gelegen en, zoo het schijnt, door eene vergissing te laat de order ontving om noordwaarts te marcheren, kwam, na langdurig omzwerven door slechte wegen, eerst tegen den avond met de voorhoede te Tarp, bezuiden Oeversee. Voor den volgenden dag, 7 Februarij, werd de vervolging aan deze troepen, overgedragen, die van 11½ voormiddags tot 6 uur 's avonds in Flensburg binnenrukten, dat toen reeds door de troepen, die van Arnis kwamen, gedeeltelijk bezet was. Behalve eenige achterblijvers en twee vuurmonden, hadden de Denen niets in Flensburg verloren, en waren reeds op het schiereiland Sundewitt in veiligheid. De Oostenrijkers bleven dien dag om en bij Oeversee, en de massa der troepen, die van Arnis kwamen, rigtte zich op Glücksbürg en Hölnis, of bleef meer achterwaarts bij Sterup. Bij Hölnis werden dadelijk batterijen tegen het vaarwater opgericht. En toen nu de paar volgende dagen de garde verder de hoofdmagt der Denen in Sundewitt, — de Oostenrijkers een ander, kleiner gedeelte der Denen in noordelijke rigting volgden, was er wederom (als op den 5^{en} Februarij) een oogenblik, waarop de 60 000 Verbondenenen uren ver verspreid waren, en aan gedeeltelijke nederlagen waren blootgesteld geweest, indien niet het moreel der Deensche troepen door den terugtocht te veel geleden had. Eerst den 11^{en} Februarij trokken de troepen van Hölnis en Glücksbürg door Flensburg naar Sundewitt, om de 10 000 man der garde af

te lossen, welke nu met de Oostenrijkers naar de grenzen van Jutland trokken. Toen waren de verbondene troepen weër in twee groote massa's samengetrokken, de eene in Sundewitt voor Duppel, nadat ook eene brug over den Ekern-sond was geslagen om in het schiereiland Broecker te komen (17 Febr.) hetwelk de Rolf-Krake te vergeefs poogde te verhinderen; de andere massa op de grenzen van Jutland.

In die positie verging de laatste helft van Februarij, terwijl intusschen eene nieuwe versterking van 5000 Pruiszen aankwam, in Maart door eene nieuwe magt van gelijke sterkte gevolgd; daar gelijktijdig de verliezen bij de korpsen werden aangevuld, en ook later artillerie-versterkingen kwamen, kan men de sterkte der Verbondenen op 70 000 à 75 000 man stellen. Terwijl Pruiszen met Oostenrijk onderhandelde over de vraag of Jutland zou bezet worden, was er, verkenningen en kleine gevechten uitgezonderd, een tijdelijke stilstand in de operatiën, die van de Deensche zijde tot voltooiing en bewapening der schansen te Duppel, en tot het oprigten van nieuwe op Alsen, en in eene tweede linie te Duppel, benut werd. Maar den 8^{en} Maart drongen de Verbondenen met ongeveer de helft hunner magt Jutland in, na gevechten met de Deensche achterhoede bij de terrein-afscheiding bewesten Fredericia en bij Veile. Een klein Deensch korps week voor de Oostenrijksche magt door Pruissische kavallerie versterkt, (ongeveer 26 000 man) noordwaarts tot Aarhus, waar het zich gedeeltelijk inscheepte, vóór dat op den 13^{en} Maart de Oostenrijkers aankwamen, terwijl een ander gedeelte der Denen benoorden de Lym-fjord bleef; de Pruissische garde bleef met 10 000 man voor Fredericia, welke plaats, met het verschanst kamp, toen door eene grootere magt (buiten de artillerie ruim 11 000 man) bezet was.

Vreezende dat de Pruissische garde voor Fredericia het lot zou kunnen treffen der Sleeswijk-Holsteiners op 6 Julij 1849, keerden nu de troepen uit het noorden terug, en waren den 15^{en} Maart weër te Veile of voor Fredericia. Na een onnut bombardement dezer vesting op 20 en 21 Maart, waardoor slechts eenige huizen vernield werden, trokken de Oostenrijkers met eenige Pruissische kavallerie zich in een wijderen kring om Fredericia terug, en nam de Pruissische garde den marsch aan naar Sundewitt, waar zij den 29^{en} Maart aankwam.

Voor de verschansing van Duppel, eerst door 35 000, nu door 45 000 man ingesloten, waren in de eerste helft van Maart zware belegeringsstukken, en wel allereerst getrokken 24ponders aangekomen, die door de Pruisen bij Gammelmark in batterij gesteld werden, om over de Wenningsbond de flank der Duppeler verschansing en de magazijnen in Sonderborg te vernielen, wat den 15^{en} Maart en volgende dagen gelukte, ofschoon dit stadje 4000 ellen van die batterijen verwijderd was. Gelukkig voor de Denen, lagen de twee schipbruggen achter eene uitstekende landtong verborgen en bleven ongedeerd. Maar vreeselijk woedde het vuur in de slechts 1800 à 2500 ellen verwijderde linkergedeelten der Duppeler stelling. En toen nu in het laatst van Maart een geregelde aanval in het front zich daarbij voegde; — ook daar steeds meer en meer batterijen, hoe langer hoe digter bij de werken aangelegd, de linkerschansen der Denen bestookten, werden deze spoedig onbewoonbaar. Die fraaije *blokhuizen*, die boven de wallen uitstaken, waren het eerst vernield; stuk op stuk der artillerie werd getroffen; de bruggen om in de werken te komen werden beschadigd; de laatst gebouwde houten buskruidmagazijntjes dreigden te bezwijken, en werden slechts met moeite behouden; het barakkenkamp, achter de werken, werd vernield; alleen de gemetselde, of liever van beton gegoten en met aarde bedekte buskruidmagazijntjes hielden het uit. Toen in April het vuur zoo hevig werd, dat de schansen onbewoonbaar waren geworden, kregen de bezettingen vergunning des daags daarbuiten te blijven, in loopgraven of in terrein-verdiepingen verborgen; een maatregel die, bij het onverantwoordelijk verzuim der Deensche regering om bomvrije bergplaatsen te bouwen, verklaarbaar is, maar die later den val der schansen in de hand werkte.

Met onbezweken volharding herstelden de dappere Denen telkens de schade, die aangerigt werd. De infanterie-bezettingen in de schansen en loopgraven, die veel te lijden hadden, werden minstens van tijd tot tijd afgelost. Immers van de 45 veldbataljons waren er in den laatsten tijd 29 op Alsen en in Duppel, die bij beurten de werken bezetten. Erger was het gesteld met de artilleristen. Door het lumineuse idée der Deensche regering, om slechts vesting-artillerie tijdens den oorlog op te rigten, was er volslagen gebrek aan kanonniërs, en meer nog aan artillerie-offi-

cieren; en onder manschappen en officieren waren er velen, die slechts weinig geoefend waren. Aanvankelijk konden de manschappen niet afgelost worden; later kregen ze één dag rust, na twee dagen in 't vuur te zijn geweest. Men leest van een artillerie-officier, die van 15 dagen, er 12 op de werken was. Toen achtervolgens het getal artillerie-officiëren afnam, kregen sergeanten, ja soms jonge korporaals, het bevel over verscheidene stukken. Op den 17^{den} April hadden dan ook de werken en de troepen zoo veel geleden, dat de bevelvoerende generaal per telegraaf naar Koppenhagen de vrang rigtte, om de stelling te mogen verlaten; maar hij kreeg bevel de schansen te blijven houden tot het uiterste. Den volgenden dag, 18 April, werden ze door circa 20 000 Pruisen bestormd, en zeer spoedig genomen; de verdediging was dapper, maar kortstondig. Verscheidene werken waren genomen, voor dat ze door de achterwaarts gelegerde bezettingen bereikt waren; uit de meeste werden slechts eenige weinige kanonschoten gedaan, daar over dag vele der schietgaten met zandzakken gesloten werden; vóór dat deze waren weggeruimd, waren de Pruisen in de werken. De troepen, die de schansen verdedigd hadden (8 bataillons), poogden zich te vergeefs in de tweede linie van werken te houden. Te vergeefs rukten 4 nieuwe bataillons der reserve ten aanval dapper vooruit. Om 10 uur begonnen, waren al de 10 schansen, de tweede linie en het bruggenhoofd om 2½ uur in handen der Pruisen, die 1200 man verloren, terwijl de Denen 2 000 man aan dooden en geblesseerden, en bovendien 2 600 gevangenen, te zamen 4 600 man verloren, of $\frac{3}{4}$ van de troepen die in gevecht kwamen. Nog kan het als een geluk beschouwd worden, dat de bezettingen der regtervleugel-schansen bij tijds de bruggen bereikten, die dadelijk door de Denen vernield werden. De 17 op Alsen gestationeerde bataillons kwamen, naar het schijnt, te laat bij het slagveld, om ze nog in 't vuur te brengen en de kans van het gevecht te herstellen. Tijdens den storm beschoot de Rolf-Krake de Pruissische aanvals-kolonnen met goed gevolg, en bragt veel schade toe.

Groot was de indruk, dien de val dier werken in Denemarken maakte, en nu werd last gegeven om Fredericia, dat nog niet was aangevallen, op te geven. Het garnizoen dezer vesting en van het verschanste kamp was, tegen den zin van den vesting-kommandant,

vau 14 op 10 bataillons verminderd, doordien men 4 bataillons naar Alsen zond. De Oostenrijkers met eenige Pruissische kavallerie, die de vesting berenden, hadden vrij uitgebreide kantonnementen ingenomen. Dadelijk na de inname van Duppel, werd de Pruissische garde, later nog eene infanterie-brigade, weêr naar het noorden gezonden, en het belegeringspark volgde. Omstreeks 50 000 man waren er voor Fredericia gelegerd, toen die vesting, tusschen 27 en 29 April, met achterlating van 197 der oudste en minst bruikbare stukken geschut (meest gladde vuurmonden) verlaten, en onmiddellijk daarop door Oostenrijksche troepen bezet werd. Met uitzondering van een paar punten geheel in 't noorden, was thans het gansche vaste land voor de Denen verloren, wier troepen nu te Alsen en op Funen, tegenover Fredericia, verdeeld waren.

Tijdens deze krijsgebeurtenissen, waren te Londen de gezanten der vijf groote mogendheden met die van Denemarken, Zweden en den Duitschen Bond bijeengekomen, om te trachten tot den vrede te komen; maar die conferentiën, tusschen 25 April en 9 Junij, leidden slechts tot een wapenstilstand, die den 26^{en} zou afloopen, en toen nu de tot 22 Junij voortgezette onderhandelingen tot geen resultaat voerden, werden de vijandelijkheden den 26^{en} hervat. Door verschillende versterkingen was de verbonden legermagt 70 000 à 80 000, sommige schrijvers zeggen zelfs — ik vermeen met overdrijving — 100 000 man sterk. Het Deensche leger daarentegen had gevoelige verliezen ondergaan, en zal wel niet meer dan 35 000 man geteld hebben. Bovendien had dat leger geene vaste landingspunten meer op den vasten wal, buiten de min beduidende forten in 't noorden. Zonder eenig gevaar kon nu de verbonden magt zich in drie deelen splitsen. Terwijl een gedeelte Jutland tot kaap Schagen zou veroveren, of liever bezetten, bleven de Oostenrijkers omstreeks Fredericia tegenover Funen staan, terwijl het derde gedeelte in Sundewitt bleef, en zou trachten Alsen te veroveren. Onmiddellijk na den wapenstilstand werden daartoe de maatregelen genomen. Achter een boschje, op den linkeroever van den aldaar 500 à 600 el breedten Als-sond, en aan het gezigt der Denen onttrokken, werden 160 pontons verzameld tot het overvaren der troepen. Batterijen werden langs den oever op-

gerigt om de Deensche artillerie tot zwijgen te brengen, en 's morgens te 2 uur van den 29^{en} Junij begon het overzetten, dat, door den donkeren nacht begunstigd, aanvankelijk niet bemerkt werd.

Van de bezetting, 12 bataillons sterk, waren er twee geheel in 't noorden des eilands te Norburg, en dus slechts 10 of omstreeks 8 000 man beschikbaar. Hiervan stonden een paar bataillons noordwaarts, tegenover of dicht bij het punt van overgang, twee in Sonderburg en 6 omstreeks Ulkebull, waar eenige verschansingen waren aangelegd. Omstreeks 2½ uur 's nachts landden de eerste Pruisen, een bataillon sterk, te Arnkill en namen dadelijk de daarbij gelegen vaste batterij. Spoedig door meerdere bataillons gevolgd, drongen ze voorwaarts, en omstreeks 3 uur waren reeds 7 bataillons op Alsen. Het Deensche bataillon, dat hier stond, trok terug. De Rolf-Krake, die, naar men zegt, niet onder stoom was toen de landing begon, kwam nu uit de Augustenburger-fjord opzetten, toen de ledige vaartuigen der 2^e bezending terugkeerden; maar in plaats van deze in den grond te loopen door aanvaring, begon hij eene kanonnade met de Pruissische batterijen, die hem deden afleinen om een paar kleinere vaartuigen te gaan redden, en dan bij de landtong van Kekenis post te vatten. Steeds groeide het getal der Pruissische troepen aan, dat om 4½ uur reeds tot 13 bataillons met 2 batterijen was geklommen. Eerst om 5 uur hadden de Denen 6 bataillons vereenigd, die bij Kjar en Bagmose een scherp gevecht tegen de Pruisen leverden, maar door de overmagt werden teruggedrongen. Omstreeks 6 uur 's morgens waren ze tot Ulkebull teruggedreven.

Het garnizoen van Sonderburg, zich te lang verdedigende en langzaam terugtrekkende, verviel te midden eener Pruissische brigade en verloor daarbij vele gevangenen. De Denen zetten hunnen terugtocht naar Kekenis voort, terwijl bij vergissing een deel der vervolgende Pruisen den weg naar Fuhnenbaff insloeg. Over den verschansten dam van Kekenis, die ook door de Rolf-Krake bestreken werd, bereikten de Denen het schier-eiland, en scheepden zich verder zonder bezwaar naar Funen in, terwijl eene achterhoede nog 2 dagen lang den dam in bezit hield.

De Pruisen verloren bij dit glansrijk wapenfeit slechts 378 man, de Denen 1 300 dooden en geblesseerden en 2 200 gevan-

geuen, te zamen 3 500 man, of de kleinste helft der troepen, die in gevecht waren geweest.

Onmiddelijk na het nemen van Alsen, marcheerden de meeste Pruisische troepen, een garnizoen op Alsen latende, naar Jutland. Hier ontruimden de Denen de forten Hals en Friedrichshavn, en den 14^{den} Julij werd de Pruisische vlag op kaap Schagen geplant. En toen nu ook de eilanden aan de westkust, waar eene Deensche flotille zich nog ophield, door de Geallieerden genomen waren, waarbij die flotille verloren ging, was den 19^{den} Julij geheel Denemarken, buiten de eilanden ten oosten, in handen van den vijand. Een wapenstilstand, den 18 gesloten, werd later verlengd, en in den tusschentijd kwam de vrede van Augustus tot stand, waarbij Lauenburg, Holstein en Sleeswijk — dit laatste op een paar kleine stukjes na in ruil voor Jutlandsche enclaves in Sleeswijk — voor Denemarken verloren gingen.

Critiek van de verdedigingswijze der Denen.

De voornaamste fouten, die de Denen bij hunne verdediging hebben begaan, zijn mijns inziens geweest:

Verkeerde organisatie van het leger, waardoor dit minder sterk was aan infanterie en artillerie, dan het had kunnen zijn, en te sterk aan kavallerie, een wapen dat geen noemenswaardigen invloed op de verdediging kon uitoefenen, en ook, noch bij de Verbondenen, noch bij de Denen, iets uitgevoerd heeft.

Verkeerde inrigting der vestingwerken, die niet stormvrij, niet tegen bombardement ingerigt waren door bomvrije gebouwen, en te uitgebreid; vestingwerken die de troepen *bonden*, in plaats van, zooals goede vestingen moeten doen, troepen *beschikbaar* te stellen.

Eindelijk, gemis aan *eenheid in het opperbevel*, waardoor bijv. uit Koppenhagen aan den generaal op Alsen gelast werd Duppel te behouden, toen deze het onhoudbaar achtte; eene fout, die den Denen materieel op een verlies van bijna 5 000 man en 100 kanonnen te staan kwam, en die, als terugslag, het verlaten van Fredericia ten gevolge had.

Ik wil nu trachten aan te toonen, op welke wijze de Denen met dezelfde middelen een beter verdedigings-stelsel hadden kunnen hebben. Ik laat daarbij de politieke zijde der zaak buiten beschouwing. Voorzeker zou het beste zijn geweest, door eene andere behandeling der bevolking, elke aanleiding tot den oorlog te voorkomen; maar dit punt ligt buiten den kring mijner beschouwingen. Ik neem dus den feitelijken toestand van 1864 aan; eveneens, dat de financiën van het kleine Denemarken niet toegelaten zouden hebben, meer geld voor het leger te besteden. Vat men deze laatste stelling in hare engste beteekenis op, dan is men beperkt tot de geldelijke uitgaven van het vredes-budget in de 13 jaren van 1851 tot en met 1863.

Welnu, met dat vredes-budget, het is reeds door den heer Booms gezegd, had men een grooter leger kunnen hebben, meer geschikt tot verdediging van Denemarken. De 6 regimenten kavallerie tot 6 escadrons herleidende, waren de gelden gevonden om eene talrijker infanterie, met meer kaders te onderhouden, bijv. 40 bataillons voor het veldleger. . . à 750 man 30 000 man, 20 „ „ de vestingen (minder geoefend) . . „ 900 „ 18 000 „

In vestingen toch kunnen aanvankelijk, voor gewone bewaking, minder geoefende troepen volstaan. Als eene soort van schutterij, als plaatselijken troep die weinig kost, had men nog eene 40 bataillons à 750 man of 30 000 man kunnen hebben, of te zamen 78 000.

Daarbij voegende 25 komp. artill. met 4 000 man, en aan kleinere korpsen en staven 3 000, zou men te zamen hebben gehad 85 000, dus met 15 000 zeelieden 100 000, of, in het uiterste geval, 5 $\frac{1}{2}$ pct. der Deensche bevolking, maar doorgaans zelfs in oorlogstijd slechts 70 000 man of 4 pct. der bevolking. (1)

Voor Holstein zou men slechts het bondskontingent, uit Zuidelijk-Sleeswijk eveneens eene kleinere krijgsmagt te onderhouden hebben. Van de Deensche krijgsmagt konden dan 35 000 man, met goede aanvulling uit de vestingtroepen, steeds te velde zijn, om op stoombooten overgevoerd, dan in 't noorden, dan in 't zuiden den aanval te hervatten. Weinig kavallerie en het kleinste mogelijk getal

(1) Wanneer namelijk, in den regel, de schutterij slechts tot plaatselijke dienst werd gebruikt.

paarden bij de artillerie van het veldleger, zouden de beweegbaarheid van dit leger zeer verhoogd hebben.

Maar om aanvallend te kunnen optreden, had dit leger vaste punten — ik zal ze maar eens *bruggenhoofden* noemen — noodig, op het vaste land. Deze moesten natuurlijk ingerigt zijn om met *kleine garnizoenen* bezet en verdedigd te kunnen worden tegen onverhoedschen aanval, en alzoo bestaan uit stormvrije werken, maar tevens de opneming van een geheel leger begunstigen. Een kring van zelfstandige, voorgeschoven forten om een kleiner stormvrij bruggenhoofd, was dus het type, waarnaar men streven moest. Bomvrije bergplaatsen moesten in overvloed voorhanden zijn; dit is niet slechts nu noodig geworden na de invoering van getrokken geschut, maar is het reeds, sedert COENHOORN het veelvuldige gebruik van mortieren tegen de vestingen invoerde.

Verder moest steeds ééne positie geheel afgewerkt worden, alvorens aan eene tweede te beginnen. Men moest niet aan 60 schansen in Sleeswijk op zijn smalst werken, toen de positiën van Duppel, Alsen en Fredericia nog zooveel te wenschen overlieten. Eerst had men die drie positiën geheel in orde moeten brengen, vóór men één gulden aan het Dannewerk uitgaf.

Een Belgisch stafofficier heeft in eene hoogst merkwaardige brochure het onderscheid aangetoond, dat er ligt tusschen de grootsche verdedigingswerken van Antwerpen en de kleingceestige werken van Duppel. Ik heb uit zijn werk in ruwe trekken de schetsen gegeven van een fort bij Antwerpen en een bij Duppel, van welk laatste de nietigheid dadelijk in 't oog valt. Deze komt nog meer uit, wanneer men bedenkt, dat het Antwerpsche fort 9 el hooge — de Duppeler schans lage, gemakkelijk te beklimmen wallen heeft, circa 3 el hoog; dat een fort bij Antwerpen bomvrije bergplaatsen heeft voor 2 000 — een schans te Duppel voor niet één man; te Antwerpen bestrijken 40 gekazematteerde stukken geschut de breede grachten — te Duppel geen enkel stuk geschut de kleine grachten; te Antwerpen zijn 20 gekazematteerde stukken op den hoofdwal — te Duppel geen enkel; te Antwerpen zijn sterke reduits in de forten — te Duppel geene, dan de spoedig vernielde blokhuizen; eindelijk kan in 't geheel een fort te Antwerpen 130 stukken bevatten — een te Duppel 6 à 7.

Ik heb op de schetsen gevoegd de platte gronden van twee

Nederlandsche forten, die slechts voor een ondergeschikt doel zijn gebouwd en met welker verlies de Staat nog volstrekt niet te gronde gaat. Het eene is een fort bij Westervoort, om den spoorwegdam af te sluiten, het tweede een fort aan den regter Waaldijk beneden Lent, tegenover Nijmegen. Beide zijn veel grooter en hooger dan de Duppeler-schansen; het fort te Westervoort heeft twee bomvrije gebouwen tot berging van troepen en als reduit, het fort bij Lent één bomvrij gebouw en eene lange bomvrije poterne. Beide hebben, zooals de aard van het terrein medebrengt, natte grachten. Het werk (Kijk in de Pot) in het geretrancheerd kamp op de bergvlakte bij Nijmegen, heeft daarentegen drooge grachten, en bestaat uit drie lunetten, waarvan de middelste door muurwerk stormvrij is gemaakt, en kazematten bevat voor berging van troepen en munitie, die ook gedeeltelijk zijn ingerigt voor bedekt geweervuur. Dit werk is de kern; daarnevens liggen aarden werken, als bij Duppel, met zacht oplopenden buitengrachts-boord om uitvallen te kunnen doen. Het medegedeelde profiel heeft betrekking op een kleiner fort, op den Waaldijk boven Lent, maar dat geheel gekazematteerd is, en welks profiel in hoofdtrekken ook toepasselijk is op de midden-lunette van Kijk in de Pot. Daar het hier de plaats niet is, om eene verhandeling over onderdeelen der versterkingskunst te houden, zal ik de vergelijking niet verder voortzetten, die alleen ten doel had de Vergadering aan te toonen, hoe andere gouvernementen minder ligtvaardig zijn dan het Deensche, dat het belang der monarchie van zulk broddelwerk als de Duppeler schansen liet afhangen. Dat deze benaming niet te sterk is, zult gij, Mijne Heeren, zoo ik hoop toegeven, indien ge er op let, dat het te vergraven profiel der schansen te Duppel geene 32 kub. el per strekkende el bedraagt, en dus voor omstreeks 2 500 el ontwikkelde lengte der grachten slechts 80 000 kub. el, die niet meer dan 28 000 à 30 000 gulden behoeven te kosten. Aan één der volle bastions van de oude vesting Breda is meer grond te verwerken geweest.

De Belgische stafofficier, dien ik reeds aanhaalde, verlangt in zijne brochure (1), dat Denemarken één versterkt punt hadde ge-

(1) La guerre de Schleswig, envisagée au point de vue Belge, Anvers et la nouvelle artillerie, par un officier d'état-major. Paris, 1864.

had, waartoe hij voorslaat een zeer sterken hoofdwal met gekazematteerd kanonvuur, als te Antwerpen, op de kruin der hoogten bij Duppel, waar nu de schansen lagen; en daarvoor 6 van die groote, zelfstandige forten als te Antwerpen, in een kring om die vesting, op een afstand van 3 000 à 4 000 el. Drie dezer forten zouden in Sundewitt, drie in Broacker komen, en zij zouden met de centrale vesting eene zeer moeilijk te nemen vesting vormen. Ofschoon dit laatste niet tegensprekende, zou ik de volgende bezwaren tegen de uitvoering van zulk een plan hebben.

Voorceerst de groote kostbaarheid. Denemarken mogt niet te veel aan zijn leger besteden, daar het in de eerste plaats zijne marine op een goeden voet moest brengen. Drongen eenmaal vijandelijke eskaders tusschen de eilanden, dan was het geheele verdedigingsstelsel in de war, en hielp de sterkste vesting niet.

Ten tweede is België wel in de noodzakelijkheid geweest om zijn reduit te Antwerpen te vestigen, en heeft het, mijns inziens, goed gchandeld zoo te doen, *omdat het niet anders kon*; maar voordeelig is het niet, eerst zijn geheele land te moeten verlaten, om dan eerst de verdediging te beginnen. Duppel, als groote vesting, zou bovendien weinig offensieve kracht hebben gehad, veel minder dan Antwerpen. Liet de vijand 35 000 à 40 000 man vóór die vesting in een goed verschanst kamp van Atzebull noordwaarts naar de Alsener-föhrde, een front van slechts 7 500 ellen met een klein bruggenhoofd bij den Ekern-sond, dan konden de Denen evenmin in het vaste land doordringen, als de vijand naar Alsen. Het geheele vasteland ging dan verloren, en door gebrek aan middelen werd de voortzetting van den oorlog onmogelijk.

Bij de meest beperkte opvatting van de stelling: „Denemarken kon niet meer geld aan verdedigingswerken besteden, dan het van 1851—1863 gedaan heeft,” had dat rijk toch kunnen hebben:

1°. Eene afsluiting van eenige permanente forten op Alsen, op de landtong van Ulkebull naar het bosch Suderholz. Een op Alsen landende vijand, deze forten willende belegeren, heeft dus den Als-sond in den rug, en de verdediger kan altijd met zijn geheele leger naar Alsen komen.

2°. Om aanvallende bewegingen te ondersteunen, zouden twee goede, zelfstandige, permanente forten, één ter plaatse van het

bruggenhoofd tegenover Sonderburg, één meer noordelijk bij schans 10, voldoende zijn geweest.

Met een minimum van kosten en troepen had men nu zekerheid voor Alsen, en mogelijkheid om met het leger te deboucheren.

3°. Tegenover Funen zou, omstreeks Fredericia, eene dergelijke positie noodig zijn geweest. Een zelfstandig fort op de spits tegenover Middelfart, met een kleiner ter plaatse van het blokhuis, en stormvrije kustbatterijen op Funen bij Strib en op de punt bewesten Middelfart, zouden de vaart aan 's vijands geschutvuur onttrokken hebben en aanvallende bewegingen als die van 1849 niet hebben uitgesloten, integendeel gemakkelijker gemaakt. Al het mogelijke moest dan gedaan zijn om, door meerdere stormvrijheid, Fredericia voor een klein garnizoen in te rigten. (1)

Op die wijze zou men, met weinig troepen, twee landingspunten hebben bezet, en bij verdeling des vijands kans hebben gehad op partiële voordeelen. Bij een aanval met 60 000 à 70 000 man, zou nu de vijand wel niet noordelijk in Jutland zijn gedrongen. Deze vestingen zouden het leger niet aan vaste plaatsen gebonden, maar beschikbaar hebben gemaakt voor de velddienst. Spoorwegen op Funen zouden de verplaatsing van het leger in de hand hebben moeten werken.

Neemt men echter de stelling: „Denemarken kon niet meer geld uitgeven voor oorlogszaken na 1851,” in een ruimeren zin op, zoodat men daaronder begrijpt niet alleen de vredes-budgetten tot en met 1863, maar ook de oorlogskosten, nu toch door Denemarken en Sleeswijk-Holstein te betalen, dan kon men een beter verdedigingstelsel hebben aangenomen.

In de eerste plaats zou men dan, na de voltooiing der werken op Alsen, bij Duppel en Fredericia, in den aangeduiden zin, het kanaal van 1849 van Husum langs de Dannewerken tot Sleeswijk en verder naar Eckernförde hebben gegraven, en wel in één pand op het peil der zee, met sluizen aan beide einden. Dit kanaal voor groote zeeschepen doorsnijdt òf lage marschgronden, die met zeewater kunnen geïnundeerd worden, òf gronden van 30 tot 70

(1) Nu het mij bekend is, dat de werken van Fredericia en de citadel slechts uit aarde bestonden, verwondert het mij, dat men die vesting niet geslecht en slechts eene goede, storm- en bomvrije citadel behouden heeft.

voet boven de zee, waarvan de doorgraving ravijnen vormt, die moeilijk zijn over te trekken. Dan uit de 30 à 40 millioen kub. ellen grond uit dit kanaal wallen en forten op den noordelijken oever vormende, kon men een geheel ander beletsel krijgen, dan nu bestaan heeft. De Slei-mond verbeterende, tot bijv. 14 à 15 voet diepte, zouden gepantserde schepen langs dit kanaal en de Slei hebben kunnen varen, en zou het toevriezen van dit kanaal, waarin men tevens des noods sterke stroomingen kon vormen, zijn belet. Dan zou bijna de geheele monarchie direct beveiligd zijn geweest, terwijl het vijandige Zuid-Sleeswijk door groote handelsbelangen aan Denemarken ware verbonden geweest. Misschien zelfs zou Denemarken dit kanaal van algemeen Europeesch belang — door de 25 000 schepen, die jaarlijks door den Sond en de Belten varen — neutraal hebben kunnen doen verklaren door Europa, en dan zou men niet ligt een waterweg in handen eener groote mogendheid hebben gezien.

Maar de *schijnbare* belangen van de Deensche eilanden waren tegen de uitvoering van zoodanig plan gekant, dat daardoor wellicht in de gegevene omstandigheden onuitvoerbaar werd. Intusschen, de belangen der Deensche eilanden leden niet door eene eenvoudige doorgraving der landtong tusschen Kochendorf en Holm, over 5200 el, voor zeeschepen van middelbare grootte, met verbetering tevens der Slei. Daardoor werden de belangen van de twee steden Eckernförde en Sleeswijk in hooge mate bevorderd, terwijl de uitvoering van het plan om de haven van Husum te verbeteren, waarvan reeds in 1845 de Nederlandsche ingenieurs, gebroeders BEIJERINCK, het ontwerp hadden gemaakt, ook de belangen van die stad aan die van Jutland zou hebben verbonden, waarvan het, door den spoorweg, het inschepingspunt werd. Door nu dat kanaal Holm-Kochendorf door drie zelfstandige permanente forten te dekken, een vierde bij Borbije te leggen, een vijfde bij Missonde, des noods een zesde aan de Slei bij het Haddebyer Noer bcoosten Sleeswijk, en de sluizen van Friedrichstadt door een gesloten fort te dekken, het Dannewerk verlatende, kreeg het leger in Swansen eene stelling; waaruit het langs Eckernförde naar de zijde van Kiel, uit Missonde langs den noorder Sleioever, langs Holm en Haddeby naar Sleeswijk kon uitvallen; eene stelling, die niet ingesloten kon worden dan door legerkorpsen, welke uren ver van elkander

stonden, door breede wateren gescheiden, en die elkander niet konden te hulp komen. Een verschanst inschepingspunt had dan bij den mond der Slei ingerigt moeten zijn. Al deze werken moesten door de vesting- of depot-, en niet door de veld-bataillons bezet zijn.

Door deze stelling zou men den oorlog in Zuid-Sleeswijk gevestigd, en den oorlog in 't noorden voorkomen hebben.

Maar waren er mij onbekende redenen, die ook de graving van dit kanaal door de Holmer-landengte onmogelijk maakten, dan bleef niets anders over dan de positie in Sundewitt zóó in te rigten, dat die 's vijands legerkorpsen verdeelde. Dit kon bereikt worden, door het schiereiland Broacker door drie forten in 't noorden en twee kleinere in 't westen bij den Ekern-sond af te sluiten, een landingspunt aan de oostpunt te maken, en bezuiden de golf van Flensburg de landtong van Holnis te versterken. Dan bleef de verdediger vereenigd, maar de aanvaller in een kring van 8 à 9 uren verdeeld, en dus blootgesteld aan partiëele nederlagen.

Maar welke wijze van organisatie der legermagt men ook aannam, welke vestingwerken men verliet of bouwde, de uitkomst zou slecht zijn gebleven, zoolang niet een zelfstandig veldheer, onafhankelijk van den ministerraad in Koppenhagen, vrijelijk over leger, vloot en vestingen kon beschikken. Zonder die wijziging bleven alle andere veranderingen onvruchtbaar. Wat hielp het beste leger, wat hielpen de best gelegen vestingen, wanneer de opperbevelhebber niet van elk gunstig oogenblik mogt gebruik maken? Deze wijziging, de eenheid in het opperbevel, moest alle andere vooraf gaan.

Aan het slot mijner beschouwingen gekomen, moet ik doen opmerken, dat de ongunstige uitslag van den oorlog geenszins aan het Deensche leger te wijten is; maar dat integendeel de moed waarmede het streed, de volharding die het onder de ongunstigste omstandigheden betoonde, eerst regt doen beseffen, hoe krachtig dat leger bij betere hoofdleiding, meerdere oefening, volkomener wapenen, beter ingerigte vestingen zou zijn opgetreden. Maar nooit zijn, zoo verre mijne kennis der krijgsgeschiedenis reikt,

dapperder soldaten met meer roekeloosheid opgeofferd geworden, dan de Deensche soldaten door de Deensche regering.

Na den heer STIELTJES den dank der Vergadering gebragt te hebben, stelt de Voorzitter de gelegenheid open tot het voeren van discussie.

De heer ROORDA VAN EYSINGA verzoekt het woord en zegt: De heer STIELTJES vindt het *onbegrijpelijk*, dat de publieke opinie in Denemarken vroeger niet is opgekomen tegen de bewering van een Deensch officier, dat de Dannewerken 100 000 man zouden kunnen tegenhouden. Juist die verwondering van den heer STIELTJES komt Spreker onbegrijpelijk voor. Het zou toch niet moeilijk zijn in Europa nog andere volken te vinden, even onverschillig omtrent landsverdediging; waar te vergeefs gewezen wordt op nuttelooze vestingen, die eene bezetting van 20 000 man doen versnipperen of verslinden; op inundatiën, die niet gevoed kunnen worden en tonnen gouds kosten; volken, die zeggen: „*De heeren moeten het weten!*”

't Is de vraag, of de Denen nu nog aan de sterkte van die Dannewerken zouden gelooven, als die Deensche officier het nog eens zei.

Ook in Denemarken zal vroeger wel eens tegen de sterkte van het Dannewerk geschreven zijn, maar zulke afgezonderde stemmen vormen de publieke opinie niet. De Denen zullen gedacht hebben: „De regering weet het beter.”

Spreker onderstelt, dat in Denemarken geene *Vereeniging ter beoefening der krijgswetenschap* heeft bestaan, waar men begrijpt, dat niet de *heeren* het moeten weten, maar dat het *volk* het moet weten, omdat, bij een overval door den vijand, niet zoo zeer de heeren het gelag betalen als het volk.

Spreker hoopt dus, dat de ondervinding van het Dannewerk voor ons volk tot eene les moge zijn.

De heer WEITZEL het woord erlangende, bedankt vooraf den heer STIELTJES voor zijne schoone, goed uitgewerkte en leerrijke verhandeling. In die verhandeling is echter eene zaak over het hoofd gezien, namelijk de korte oefeningstijd der Deensche troc-

peu, waarop reeds door den heer Booms in zijne voorafpraak van heden en ook bij eene vroegere gelegenheid werd gewezen. Indien Sprekers geheugen hem niet bedriegt, dan was die oefeningstijd slechts 10 maanden. De Denen hadden niettemin het vooruitzicht vroeg of laat o. a. de Pruisen tegen zich over te zien, wier troepen gedurende drie jaren onder de wapenen blijven en wier regering nog onlangs zelfs het gevaar van eenen opstand heeft getrotseerd, dewijl zij niet wilde toegeven dat die tijd slechts met één jaar zou worden verminderd.

In vroegere dagen werden de troepen in Europa, over het algemeen, zeer lang tot eerste oefening onder de wapenen gehouden, zonder dat zij daarom veel leerden wat hun in den oorlog nuttig kon wezen. Later, en hoofdzakelijk gedwongen door den nood der schatkisten, kwam men, hier en daar, tot beter inzicht. Bij ons werd toen de eerste oefeningstijd zelfs op drie maanden gebracht. Men moet wel bekennen dat de opleiding onzer miliciens daar toen niet onder heeft geleden, maar destijds kende men niets dan gladloops-geweren, en met een gladloops-geweër komt men in drie jaren niet veel verder dan in drie maanden, die goed worden besteed. Thans evenwel zijn al de legers der beschaafde wereld van getrokken vuurwapenen voorzien, en terwijl vroeger alle infanterie in Europa schier even goed was geoefend, onverschillig of zij er wat langer of korter over had gedaan, is tegenwoordig *hij* de meest geoefende, die er den meesten tijd aan heeft besteed. Iedere maand, iedere week, iedere dag langer oefening met het getrokken geweër, geeft meer bruikbare soldaten. Nu valt er bovendien, behalve schieten, nog zoo veel te leeren.

Wil men derhalve, in onze dagen, den eersten oefeningstijd zijner soldaten bepalen, dan moet men acht geven wat die natiën doen waarmede men in oorlog kan geraken, en zich daarnaar rigten. De Denen hebben dat verzuimd, en het is een der oorzaken hunner nederlaag geweest. Hadden zij het gedaan, en hunne soldaten langer onder de wapenen gehouden, dan hadden zij ook meer geld moeten besteden, en zouden niet, gelijk de heer STIELTJES beweert, voor dezelfde som zich beter hebben kunnen verdedigen.

De heer STIELTJES, den vorigen Spreker beantwoordende, zegt,

dat er geen oogenblik kwestie kan zijn om te veronderstellen, dat de Denen hunne troepen even als de Pruisische hadden kunnen oefenen. Hun financiëele toestand gedoogde het niet, en behalve de gelden die voortgesproten zouden zijn uit eene vermindering van luxe bij het leger, waren er geene gelden meer beschikbaar. Het Deensche budget van 1860 bijv. bedroeg *f* 22 000 000 (1). De rente der schuld, door den oorlog van '48 en '49 natuurlijk aanzienlijk vermeerderd — ook voor een deel door de betaling van pensioenen aan weduwen van hen, die in den oorlog gesneuveld waren — beliep *f* 9 700 000; terwijl het budget van *Oorlog* en *Marine* *f* 8 200 000 bedroeg. Te zamen gingen er van het geheele budget dus af bijna *f* 18 000 000, en bleven er slechts ruim *f* 4 000 000 over voor het Binnenlandsch bestuur. In een klein land, bestaande uit verschillende nationaliteiten die elkander vijandig gezind zijn, had ook het verder opdrijven van de belastingen zijne eigenaardige bezwaren. Er kon dus geen sprake zijn om aan de troepen een oefeningstijd te geven gelijk aan dien der Pruisen, — en de Deensche regering is in de onmogelijkheid geweest om meer te doen. Ten opzichte van de uitgaven van *Oorlog* en *Marine* moet Spreker nog opmerken, dat *Marine* van de *f* 8 200 000 slechts de kleinste helft had. Op de marine was geene bezuiniging mogelijk. Als men zich toch afvraagt, hoe een *eilanden-staat* verdedigd moet worden, dan is voor die verdediging natuurlijk noodig eene zoo sterk mogelijke vloot. En wat leert ons de oorlog in Denemarken? Tot Junij had de vloot de Bondgenooten van de eilanden weten te weren, maar het valt te betwijfelen, of haar dit, bij langeren duur van den oorlog, zou blijven gelukken. Na laatstgemelden datum toch waren er verscheidene Oostenrijksche fregatten, waaronder zelfs één gepantserd, in de Deensche wateren aangekomen, en het aantal vijandelijke schepen begon langzamerhand dat van den verdediger te overtreffen.

Minder geld besteden voor de *Marine* kon dus zeker niet, en ook niet voor het Binnenlandsch bestuur. Voor het oorlogsbudget schoot dus niets *meer* over. Men had er alleen een grooter kader op kunnen nahouden, tegen inkrimping van overvloedige luxe; en men had den *oefeningstijd* beter kunnen besteden. Hiervoor ware

(1) Zie den Almanach de Gotha.

het geld te vinden geweest, maar van waar moest het andere geld komen? Verder had Denemarken niet te veel vertrouwen moeten stellen in de ondervinding, in '48 en '49 omtrent de kracht van den Duitschen Bond opgedaan, en had het minder aanleiding moeten geven tot ontevredenheid in Sleeswijk-Holstein. De oefening van het leger had beter kunnen zijn; men had meer moeten laten schieten. De schutterij had ten minste zulk een graad van geoefendheid kunnen bezitten, dat er bezettingen voor de vestingen uit werden getrokken; dan had het geheele leger te velde kunnen blijven en was dan ook voldoende geweest.

Nog eens, van een oefeningstijd van drie jaren kon bij de Denen geen sprake zijn.

Ook de heer Booms heeft een paar opmerkingen en vragen, naar aanleiding van dat rijke stuk van den heer STIELTJES.

1. Door vermindering van de kavallerie van 32 op 6 eskadrons, rekent de heer STIELTJES dat Denemarken tot eene legerorganisatie kon komen van: 40 bataillons voor het veldleger met 10 maanden oefening; 20 van 5 maanden voor de dienst in vestingen; 40, met eenige weken oefening, voor plaatselijke diensten, behoudens eenige kleine verbeteringen, ingerigt als onze schutterij; bovendien van 25 kompagnieën artillerie, half vesting- half veld-artillerie. De vermindering van de kavallerie voor een oogenblik daargelaten, vermeent Spreker dat deze niet zou opwegen tegen de meerdere uitgaven door die organisatie vereischt. Die organisatie zou zeker meer hebben gekost, ook omdat ze meer uitgaven aan wapens en munitie medebrengt.

2. De geachte Spreker, de heer STIELTJES, bestemt zijne bataillons schutterij, maar „des noods” voor vestingdienst, en rekent er niet op voor het leger te velde. De heer Booms gelooft ook dat bij de tegenwoordige wijze van oorlogvoeren daarop niet te rekenen valt. Zelfs als het ontwerp van wet, thans bij ons voorgesteld, aangenomen wordt, zullen die 12 à 16 000 man tot versterking van het leger noodig, zoo zij al in tijds beschikbaar mogten zijn, de noodige oefening, den vereischten samenhang missen om dadelijk in het open veld tegen den vijand te worden aangevoerd. Hieromtrent wordt vrij eenstemmig gedacht, zoo in het leger als door de deskundigen van de schutterij. Op eene

krachtiger organisatie is weinig vooruitzigt. Welnu, men make het leger te velde los van de schutterij; men geve ons 4 regimenten meer ter waarde van die 12 à 16 000 man; men kan de schutterij dan uitsluitend bestemmen voor vestingdienst, en haar laten volstaan met eenige elementaire oefening in rij en gelid en schieten.

3. De heer STIELTJES heeft gewezen op de gunstige kans, die een uitval uit het Dannewerk op het zwakke korps voor Missonde aanbod. Spreker is dit met hem eens. Ook wanneer de overmagt der Denen grooter ware geweest, zou dit punt de gunstigste kans hebben aangeboden; men kon dan wel Prins KAREL niet aanvallen na die 8 000 man voor Missonde geëcraseerd te hebben, omdat men dan gevaar liep van door VON GABLENZ in den rug te worden genomen, maar wel zich tegen de flank van VON GABLENZ wenden; de terugtocht over Haddeby bleef dan nog altijd mogelijk. Maar bij die offensieve handeling had men kavallerie noodig, vooral ter vervolging, en met 6 eskadrons, zooals de heer STIELTJES voorstelt, zou men eene geheel onbeduidende kavallerie hebben gehad, want van de 6 zou misschien maar de helft tot dat doel beschikbaar zijn geweest. 't Is ook met het oog daarop, dat Spreker voor Denemarken 3 regimenten kavallerie of 12 eskadrons noodig oordeelde, waarvan dan een paar regimenten tot die offensieve handeling hadden kunnen medewerken.

4. De stelling door den heer STIELTJES voorgesteld in plaats van eene geconcentreerde bij Duppel, kan de heer BOOMS niet zoo dadelijk beoordeelen. Het schijnt hem toe, dat zij veel voor heeft. Hij wil echter de vraag doen, of zij niet zwakke punten oplevert: b. v. die nog al verspreide sorten, die elkander niet alle onderling ondersteunen, en waarvan dat bij Ekernsønd gemakkelijker te sluiten en te ecrasceren zou zijn; dan het fort op de landtong bij Holnis, hetgeen zou moeten dienen om offensieve handelingen in Angeln mogelijk te maken, en den vijand te noodzaken zich in twee korpsen te verdeelen, door den Flensburgerfjord en 8 uur afstands van elkander gescheiden; van Holnis komt maar één weg, het zou dus gemakkelijk zijn om hier het deboucheren te beletten, en die verdeeling van den vijand zou dus zijn in twee korpsen van zeer ongelijke sterkte: een zwak korps tegen Holnis, en de hoofdmagt tegen Broacker en Duppel. Het is slechts eene vraag.

De heer STIELTJES is het met den heer BOOMS eens, wat de schutterij betreft. Hij gelooft onze organisatie in dat opzigt niet doelmatig. Hetgeen in 1831 kon geschieden, is thans niet meer denkbaar: men had toen, van af 1830, 9 maanden tijd gehad. De tegenwoordige oorlogen worden zóó snel gevoerd, dat eene organisatie, die op de schutterij berust, thans niet meer bruikbaar is.

Wat de kosten van de voorgestelde organisatie betreft, — ja! Spreker had voorgesteld: 40 bataillons in stede van 22; doch dit is slechts een schijnbaar onderscheid. De Denen hadden maar 22 bataillons wat de *kaders*, maar 44 wat de manschappen betreft; zij hadden slechts meer kader moeten hebben, te vormen met de bezuiniging op de kavallerie, zooals de heer BOOMS reeds in November ll. heeft aangetoond; en de vestingbataillons, bij eene oefening van slechts 5 maanden, zouden wel hebben kunnen gevonden worden uit verdere vermindering van de ruitery.

Over het beweerde zwakke punt der positie bij Holnis moet Spreker opmerken, dat de vijand wel is waar dit punt door eene kleine magt had kunnen blokkeren, maar dat men daarbij de Deensche vloot ook niet buiten rekening moet laten. Hunne stoomschepen toch konden den vijand op de flanken bestoken, en in zijn rug troepen aan wal brengen. De vijand zou gedwongen zijn, bezuiden de Flensburger golf troepen te laten, waartoe de vrees voor zulk eene landing voldoende kon zijn.

Wat betreft het fort te Ekernsond, dat kon men wel beschieten, maar een aan de oost- of rugzijde gekazematteerd fort kon toch niet genomen worden: de vijand kon het van den overkant met zijn vuur niet bereiken.

De heer BOOMS merkt op, dat het landen op andere punten dan te Holnis, ook bij eene geconcentreerde stelling bij Duppel, insgelijks mogelijk was, en men zich dan ook niet enkel tot front-aanvallen behoefde te bepalen.

Volgens den heer STIELTJES, die den vorigen Spreker beantwoordt, zou een fort te Holnis van groot nut voor de Denen zijn geweest. Het belet alle aanvallen van de Duitse zijde, aan den kant van den fjord. Daarenboven loopen bij de landtong drie wegen zamen, en een vrij breed terrein bij Glücksborg is met

bosschen bedekt, die aanvankelijk, even als voor Duppel, bezet konden blijven. Op de bemerking van den heer Booms, dat dit landen op andere punten dan te Holnis ook uit de Duppelerstelling mogelijk bleef, en daartoe het fort te Holnis niet noodig was, geeft de heer STIELTJES dit laatste toe; men kon wel landen, maar niet met artillerie, en men kon niet inschepen. Door onder de bescherming der monitors infanterie te doen landen beoosten Holnis, deblokkeert men spoedig dit punt, waaruit dan artillerie en kavallerie kunnen deboucheren. Ook heeft men dan te Holnis een steeds verzekerd inschepingspunt, als eene sterkere vijandelijke magt komt opdagen.

De heer WEITZEL meent, dat het in deze Vereeniging niet alleen zaak is het woord te vragen om te bestrijden, maar ook om te beïmmen, ten einde zoo doende, als het mogelijk is, eene gevestigde opinie te doen ontstaan vooral over aangelegenheden, waarin wij, Nederlanders, van nabij zijn betrokken. Hij wil dan ook zijne adbaesie schenken aan hetgeen door de heeren Booms en STIELTJES van de schutterijen is gezegd; ook hij gelooft niet, dat het in onzen tijd nog mogelijk is haar zóódanigen graad van geoefendheid te doen erlangen, dat zij met goeden uitslag bij het veldleger zullen kunnen optreden. Tot versterking van hetgeen de heer STIELTJES aangaande 1831 heeft gezegd, herinnert hij nog dat de schutterijen destijds voor een goed deel bestonden uit miliciens, die in verhouding beter waren geoefend geworden dan de tegenwoordige. (1) Hij gelooft derhalve, even als de beide genoemde heeren, dat men het veldleger behoort los te maken van de schutterijen. Eerst dan zal het mogelijk zijn aan die schutterijen eene organisatie en een oefeningsstelsel te geven, waardoor zij bruikbaar zullen worden in onze talrijke versterkte positiën.

De heer ROORDA VAN EYSINGA verzoekt nogmaals het woord en zegt, dat hij straks eene aanmerking op het hart had, die hij niet durfde uiten, omdat hij, door de slechte inrigting van de zaal, onzeker was, of hij wel goed verstaan had. Maar de aanmerkin-

(1) *Nalezing.* Men zou ook nog kunnen wijzen op de geringe militaire waarde onzer toenmalige vijanden, die zich, sedert, den langdurigen vrede echter nitmuntend hebben ten nutte gemaakt.

gen van den heer Booms bevestigen hem in zijn vermoeden. Spreker wenschte op te komen tegen het *te veel* toegeven aan de zucht tot onderstellingen of hypothesen. Dat men zegt: „Die vesting was niet goed; die linie was te zwak; daardoor won de vijand; dat was de oorzaak van de nederlaag,” — is voldoende. Maar men moet niet zeggen: „Als dit of dat zóó geweest was, zou de verdediger gewonnen hebben.” Men moet toch aannemen, dat de aanvaller zijn *plan de campagne* wijzigt naar de stellingen en maatregelen van den verdediger.

Het is waar, Spreker heeft nooit den vuurdoop ondergaan; zijn zwaard is maagdelijk gebleven. Maar toen hij de eer had Z. M. als kadet te dienen, heeft hij eenige lessen in velddienst en taktiek gehad, die zich altijd dus lieten zamenvatten: „Men handelt naar terrein en omstandigheden.”

De heer Roorda is geen bewonderaar van de Oostenrijkers; maar men mag toch wel aannemen, dat de Oostenrijkers, als zij Martello-torens hadden gevonden of gekazematteerde forten, of hoe men zulke zaken noemen moge, ook anders zouden zijn te werk gegaan.

Het schijnt, dat het schrijven over vroegere en toekomstige oorlogen strijdlustig maakt, even als bij artilleristen de kruid-damp. Men levert veldslagen, die nimmer zullen geleverd worden. Zelfs zulke kalme, wetenschappelijke mannen als de heeren STIELTJES en BOOMS laten zich tot zulk een krijgslust verleiden.

Zoo heeft hij den heer Booms hooren spreken van *aanlokkelijk*. Zonder eenige vergelijking te trekken tusschen den helderen, kalmen *oud-soldaat* en een schrijver, dien Spreker op het oog heeft, is het misschien niet geheel *hors de propos*, als voorbeeld van de bedoelde zucht naar hypothesen een boekje over de verdediging van onze kolonie te noemen, vóór eenige jaren door een Oost-Indisch hoofdofficier geschreven, dien de heer ROORDA niet wil noemen, omdat hij overleden is en zich dus niet meer kan verdedigen.

Daarin wordt de aanvaller voorgesteld als iemand, die de grootste dwaansheden doet; iemand, rijk in Kamper-stukjes. En wij, Nederlanders? Wij zijn onfeilbaar; wij maken geen enkele fout. Daarvan is het zoete gevolg, dat Java onneembaar wordt. Spreker hoopt niet, dat Java vooreerst op die proef worde gesteld. Hij gelooft,

dat onze sterkste bondgenooten zouden zijn: cholera, lever-abscessen, dysenterie, moeraskoorts of malaria en het geld. 't Is geen kleinigheid, zulk een expeditie zoo ver! Hij heeft gemeend alleen dit te moeten zeggen als waarschuwing tegen het *te veel* toegeven aan de zucht naar hypothesen.

De heer STIELTJES vindt dat de heer ROORDA, omtrent het maken van hypothesen, volkomen gelijk heeft, en men zich niet te veel moet verdiepen in hetgeen zou kunnen gebeurd zijn. In een boek keurt Spreker het af, maar wanneer men is tegenover een publiek, dat met de zaak die behandeld wordt bekend is, dat daar veel over gelezen heeft, dan kan er geene veronderstelling worden gewaagd, die niet dadelijk besproken en bestreden wordt, en ontstaat aldus eene zeer nuttige discussie. Spreker gelooft niet dat hij gezegd heeft, dat de Denen meer hadden moeten doen dan zij gedaan hebben. Hij gelooft gezegd te hebben, dat de Denen beter hadden gedaan, wanneer zij, door politieke middelen, de bevolking vóór zich gestemd kregen en dus den oorlog hadden vermeden. Was b. v. het kanaal, in 1849 ontworpen, aangelegd, dan zou de bevolking niet zoo verbitterd zijn geweest; de haat tegen de Pruisen was, naar men Spreker verzekerde, na 1850 in de her togdommen grooter dan die tegen de Denen, omdat de Pruisen de Sleeswijk-Holsteiners eigenlijk opgeofferd hadden. Hiervan hadden de Denen kunnen gebruik maken, om de bevolking weer voor zich te winnen. Had men nu dat kanaal aangelegd, dan zouden niet de forten alleen, maar vooral ook de gezindheid der bevolking den vijand gekeerd hebben. Zeker zou deze dan ook wel met grooter magt en meerdere middelen den aanval beproefd hebben; doch men was er niet zoo ligt toe overgegaan. Had men een tegenstand als dien bij Sebastopol kunnen verwachten, de Bondgenooten zouden niet zoo ligt tot den aanval zijn overgegaan. Nu reeds, in dien korten Deenschen oorlog, werden er in het hospitaal te Flensburg alleen 20 000 zieken achterevolgens verpleegd. Ook waren de gelden voor een kleinen oorlog nog wel te vinden in Pruisen; men verkocht dan b. v., zooals men onlangs deed, den een of anderen staatsspoorweg, doch de vertegenwoordiging, die men er nu niet in bemoeide, zou voor een grooten oorlog, wanneer dit stellig noodig geweest was, zeker de gelden geweigerd

hebben. Ook de Oostenrijksche schatkist, waarvan men kon zeggen wat eens een onzer redenaars vóór een kwart eeuw van de onze zei: Dat ding, dat men bij derisie de schatkist noemt, was niet in dien toestand om jarenlange oorlogen te dulden. In plaats van strijdlustig te zijn, meent Spreker dus beweerd te hebben dat, bij betere maatregelen der Denen, de oorlog voorkomen zou zijn.

De heer LOD. MULDER wenscht naar aanleiding van het gesprokene eene opmerking te maken, en als een gevolg dier opmerking den heer STIELTJES een paar vragen te doen. Het is, volgens dien Spreker, een opmerkelijk verschijnsel, dat een volk als het Deensche, niet ten gevolge van gebrek aan dapperheid, maar ten gevolge van eene reeks van fouten, nederlaag op nederlaag lijdt; dat het een verdedigings-systeem — wanneer men het nog zoo noemen mag — volgt, dat in al zijne onderdeelen gebrekkig is. De Denen toch zijn volstrekt geen weinig ontwikkeld volk: hunne geschiedenis, hunne litteratuur, hun maatschappelijke toestand bewijzen het. Zelfs de Duitschers, hunne vijanden, bestempelen hen met den naam van „*tückisch*”; volgens Deutsche gewoonte was dat woord, toen het eenmaal was toegepast, stereotyp geworden: geen Duitscher sprak anders van het Deensche volk dan als van „eine tückische Nation”. In het Hollandsch wil dat zeggen „arglistig”, wat het volk noemt „met streken omgaan”, — een bewijs dus, dat ook hunne vijanden hun geen intelligentie ontzeggen, en hun eene eigenschap toekennen, waarbij het begrip van eigenbelang zeker niet op den achtergrond staat. Hoe is het nu mogelijk, dat zulk een volk, na den leerrijken oorlog van 1848 en 1849, nadat het zich een vredes-tijdperk van dertien jaren ten nutte had kunnen maken, zulk een erbarmelijk stelsel van verdediging bezat, ja zelfs dat de hoogere bevelhebbers zulk eene onwetendheid aan den dag legden aangaande hetgeen de verdediging van het land betrof?

Er heeft zich in den loop van den oorlog eene omstandigheid voorgedaan, die de opmerkzaamheid trekt, namelijk dat de Pruisen tot een geregeld beleg van de Duppeler schansen zijn overgegaan, en meer dan dertig dagen na het openen der loopgraven er voor hebben gelegen eer zij den storm waagden, en dat, niettegenstaande die werken, volgens hetgeen de heer STIELTJES ons

als ooggetuige mededeelde, in een ellendigen toestand waren. Men zegt, dat de Oostenrijkers ze onmiddellijk met storm hadden willen nemen, iets wat hoogstwaarschijnlijk gelukt zou zijn. De Pruisen dachten er anders over, — en waarom? Zij wisten niet, dat die werken zoo slecht ingerigt, zoo weinig tegen een stormenderhandschen aanval bestand waren. En wanneer men nu nagaat, dat de Verbondenen uitmuntend door hunne spionnen werden ingelicht, zoo als ook natuurlijk het geval moest zijn in een land, waar zij een groot gedeelte der bevolking op hunne hand hadden, dan komt hij tot de conclusie, dat het volk zelf hoegenaamd niet bekend was met den toestand, waarin zijne verdedigingsmiddelen verkeerden. Naar aanleiding daarvan vraagt Spreker aan den heer STIELTJES of hem ook bekend is, of de Deensche literatuur van de laatste vijftien jaren ook de bewijzen levert, dat werkelijk het groote vraagstuk der lands-defensie in het openbaar is besproken geworden, of wel dat het voor de natie een gesloten boek is gebleven? Hij gelooft het laatste; en wanneer ook al die onbekendheid hier het schijnbare voordeel moge hebben opgeleverd, dat de vijand ten gevolge daarvan dertig dagen voor eenige onbeduidende schansen is opgehouden geworden, vraagt hij, welke oneindig grootere voordeelen zouden verkregen zijn, wanneer gedurende al die jaren dat slechte verdedigingsstelsel in het openbaar ware besproken geworden, wanneer al dat verkeerde en gebrekkige door mannen van talent ware aangetoond, zoodat de sehok der meeningen de waarheid aan het licht had kunnen brengen. Hij wijst er op, hoe gunstig de toestand in ons land ook in dit opzigt bij dien in Denemarken afsteekt, en hoe wij, juist door datgene te doen wat de Denen verzuimden, in het bezit zijn gekomen van een verdedigingsstelsel, dat, zoo al niet volmaakt, toch een grooten waarborg oplevert, dat wij voor het lot bewaard kunnen blijven, hetwelk Denemarken getroffen heeft.

Een tweede vraag had hij nog tot den Spreker van dezen avond willen rigten, de vraag namelijk of hij niet van oordeel was, dat behalve de gebreken, die het Deensche leger met betrekking tot zijne organisatie, zijne bewapening, zijne opstelling in de verschillende verdedigings-positiën enz. aankleefden, ook de omstandigheid, waarop hij zoo even wees, een onberekenbaren invloed op den nadeeligen afloop van den oorlog heeft gehad? Hij

houdt die vraag evenwel terug, omdat het antwoord daarop niet twijfelachtig kan wezen; omdat hij haar niet wil doen aan een man als de *oud-soldaat*, die nagenoeg vijf en twintig jaren van zijn leven aan de studie van de landsverdediging heeft gewijd; die de eerste geweest is om een krachtigen stoot aan de openbare behandeling van dat onderwerp te geven; wiens helder oordeel zooveel licht daarover heeft doen opgaan, en die, in weerwil van zoo menige bittere ervaring, welke hij heeft mogen opdoen, blijft voortgaan op dien weg, zoo als hij door zijne voordragt op dezen avond op nieuw heeft bewezen.

Het is voor den heer STIELTJES een even groot raadsel als voor den heer MULDER, dat het Deensche volk zoo weinig belang stelde in de krijgsaangelegenheden, en heeft kunnen gelooven aan de sterkte van die stellingen. Men zou moeten aannemen dat het niets had vernomen van *Antwerpen*, *Sebastopol*, *Parijs*; in een woord, dat het niet wist wat in het buitenland gebeurde. Spreker is niet genoeg op de hoogte der Deensche literatuur om verder hierover uit te weiden; alleen vindt hij in het werk van een Deensch stafofficier, dat de Dannenwerken tegen 100 000 man te verdedigen zijn, terwijl diezelfde schrijver de onbeduidende schansen bij Duppel een *grootsch werk* noemt.

Bij de Denen bestaat, als bij vele andere volken, weinig belangstelling in de militaire aangelegenheden, en het schijnt dat zij er zich weinig aan laten gelegen liggen, hoe die millioenen besteed worden. In andere landen is het tegendeel waar; daar worden alle dergelijke kwestieën goed in het publiek behandeld. In Frankrijk b. v. is dit altijd zoo geweest, en is de versterking van Parijs jaren lang in couranten en tijdschriften behandeld geworden. In Engeland worden enquêtes gehouden over de verdediging der kusten; daar wordt er over geschreven en gewreven, en de zaak van alle kanten bekeken. In ons eigen vaderland begint de belangstelling ook al meer en meer opgewekt te worden: deze „Vereeniging” is er het bewijs van.

Dat alleen openbare behandeling der oorlogszaken en publieke discussie tot goede uitkomsten leiden, daarvan levert ons vaderland een bewijs op groote schaal, in hetgeen met de vestingen op Java is voorgevallen. Op advies van één man, een kundig

Judisch specialiteit, werden forten gebouwd, die den toets van het onderzoek niet kunnen doorstaan: zie b. v. *Ambaraoa*, gebouwd onder het bereik van beheerschende hoogten op 1200 el afstands, of minder. Nu geeft men voor, dat het getrokken geschut toen nog niet bekend was. De uitvlugt is goed gevonden, vooral nu eene aardbeving ons van die fraaije vesting verlost heeft. Maar ook tegenover gladde kanonnen was die vesting onhoudbaar. Men verontschuldigde zich door te zeggen: de vijand kon geen zwaar geschut tegen die vesting aanvoeren. Goed, maar waarom dan dat zwaar profiel tegen zwaar geschut, die kazematten, enz.? Dan ware eene ligte verschansing met ondoordringbare doornen heggen (bamboe-doerie) voldoende geweest.

Ook *Ngawie* is onder beheerschende hoogten aangelegd. Te *Batavia* ziet men een fort midden tusschen de huizen; dit moet dienen (zegt men) om den vijand het rustig bezit der stad te betwisten. Wil dit zeggen dat men uit dat fort de stad vernielt? Dat doel zou ook zonder fort te bereiken zijn.

Te *Soerabaija* en *Samarang* vindt men citadellen met hetzelfde doel. De omwalling van *Soerabaija*, die eerst de etablissementen zou beschermen, mist thans haar doel, want van lieverlede verplaatst men alle die etablissementen buiten de vesting.

In het algemeen moet men bekennen, dat de Hollanders hun karakter niet verloochenen. Overal hebben zij zich teruggetrokken in moerassen en lage landen, zoodat toen het Spreker gebeurde voor de eerste maal een fort 40 voet hoog te zien liggen (*Japara*), dat de stad domineerde, hem dit zeer trof; doch het bleek dan ook spoedig, dat het reeds door de Portugezen was aangelegd.

Wij zien in het gebeurde met de vestingen op Java, dat zonder discussie zelfs de knapste menschen fouten begaan. Het is daarom dat Spreker de poging, door 16 heeren dezen zomer aangewend, om deze „Vereeniging” tot stand te brengen, zeer heeft toegejuicht, — en het aantal leden, dat nu reeds over de 300 bedraagt, bewijst het beste, dat er ook in ons land belangstelling in krijgsgzaken begint te komen.

Nadat de heer ENGELHARD nog eenige opmerkingen in het midden heeft gebragt, wordt de discussie gesloten. Op voorstel

van het bestuur besluit de Vergadering tot het doen drukken van het *beknopt* verslag der handelingen in de vorige bijeenkomst.

Ten slotte worden 37 kandidaten tot leden aangenomen.

De Voorzitter sluit hierop de Vergadering.

De 2^e Secretaris,

MOLLINGER.

TWEEDE VERVOLG

OP

DE NAAMLIJST

DER

LEDEN.

's Gravenhage.

Boudewijnse, (J.) Secretaris van het Indisch-Genootschap.
 Commijs, (J. C.) Luitenant ter zee 2^e klasse.
 Goens, (H. van) " " " 1^e "
 Hille, (N. van) 1^e Luit. bij het Reg. Grenadiers en Jagers.
 Hoogwinckel, (A. P.) Luitenant ter zee 2^e klasse.
 Konijnenburg, (W. van) Controleur van de Directe belastingen en
 het Kadaster.
 Melvill van Carnbee, (Jhr. A. R. W.) Oud-officier der Marine.
 Otterbein, (F. G.) 1^e Luit. bij het Reg. Grenadiers en Jagers.
 Pauw van Wieldrecht. (Jhr. J. Ridder)
 Phaff, (E. M. A. W.) 2^e Luit. der Kavallerie.
 Rietveld, (A.) Luitenant ter zee 1^e klasse.
 Röell, (W. F. Baron) Oud-officier der Marine.
 Salmon, (J.) Officier van Administratie 2^e klasse bij de Marine.
 Verschoor, (J. J. D. H.) Kapitein-Kwartiermeester.
 Zandyck, (J. van) Ambtenaar bij de Posten.

Amersfoort.

Frieswijk, (J. A.)	1 ^e Luit. der Veld-Artillerie.
Hinlopen, (J. J. C.)	2 ^e " " " "
Ittersum, (W. H. Baron van)	1 ^e " " " "
Jacobs, (E. J.)	Kapitein " " "

Kuyck, (W. A.)	2 ^e Luit.	der Veld-Artillerie.
Pestel, (Jhr. W. F. G. H. von)	1 ^e Luit.-Adj.	„ „ „
Rappard, (Jhr. A. C. J. Ridder van)	Majoor	„ „ „
Ridder, (J. C. R.)	Kapitein	„ „ „
Schlüter, (J. J.)	1 ^e Luit.	„ „ „
Spiegel, (Jhr. A. L. P. van de)	2 ^e „	„ „ „
Stokman, (W. P.)	1 ^e „	„ „ „
Visscher, (F. C.)	„ „	„ „ „
Wttewaal van Stoetwegen, (Jhr. F.)	Luit.-Kolonel	„ „ „
Zegers Vecckens, (H.)	1 ^e Luit.	„ „ „

Amsterdam.

Beyma, (Jhr. L.)	1 ^e Luit.	der Infanterie.
Bock, (J. L. A. C. de)	2 ^e „	„ „
Epkema, (N.)	Kapitein	„ „
Gevelaer, (J. P. M.)	„ „	„ „
Halderiet, (P. L.)	2 ^e Luit.	„ „
Jarman, (W.)	Kapitein	„ „
Muller, (E.)	2 ^e Luit.	„ „
Perponcher, (F. A. de)	1 ^e „	„ „
Plantenga, (M. H. J.)	2 ^e „	„ „
Sluyterman van Loo, (W.)	Luitenant ter zee	1 ^o klasse.
Spencer, (N. F.)	Kapitein der West-Indische Jagers.	
Stadniski, (J.)	„ „	Artillerie.
Stokhuyzen, (A.)	1 ^e Luit.	„ Infanterie.
Toorn, (A. J. H. van der)	Arrondissements-IJker.	
Troester, (W. G. P.)	Kapitein der Infanterie.	

Arnhem.

Bas, (F. de)	1 ^e Luit.	van den Generalen Staf.
Sirtema van Grovestins, (J. E. N. Baron)	1 ^e Luit.	der Rijdende Artillerie.

Breda.

Bannier, (W.)	1 ^e Luit.	der Infanterie aan de K. M. A.
Boonacker, (J. F. H.)	„ „ „	Genie „ „ „ „ „
Lanschot Hubrecht, (E. L. H. van)	1 ^e Luit.	der Kavallerie aan de K. M. A.

Leschen, (W. J. von)	1 ^e Luit. der Infanterie aan de K. M. A.
Son, (M. H. J. M. van)	„ „ „ „ „ „ „ „ „
Tuckermann, (R. K.)	„ „ „ „ „ „ „ „ „
Weber, (W. F. K. R.)	„ „ „ „ „ „ „ „ „

Brielle.

Stieltjes, (J. J.) Majoor der Artillerie.

Delft.

Bisschop, (S. A.) 2^e Luit. der Artillerie.

Boeck, (Dr. A. L.) 1^e Luit. der Veld-Artillerie.

Hondekoeter, (K. M.) 1^e Luit. der Infanterie.

Dordrecht.

Bredius, (J. P.) Secretaris van de Kamer van Koophandel.

Geertruidenberg.

Bruinier, (J. J. L.)	2 ^e Luit. der Infanterie.
Engelvaart, (A.)	Majoor „ „
Gameren, (A. M. van)	2 ^e Luit. „ „
Glasius, (L. J. M.)	Kapitein „ „
Hartitzsch, (W. A. F. G. de)	„ „ „
Heule, (A. W.)	1 ^e Luit. „ „
Hurk, (W. A. J. van den)	„ „ „ „
Titsingh, (J. D. C.)	Med. Chir. et Obstr. Doctor.
Weijtingh, (W.)	1 ^e Luit. der Infanterie.

Gorinchem.

Doorman, (W. H.) Kapitein der Infanterie.

Engelhard, (H. M.) 2^e Luit. der Artillerie.

Grave.

Westenberg, (M. M.) Kapitein der Infanterie.

Helder.

Luchtmaans, (J. D.) Kapitein der Infanterie.

's Hertogenbosch.

Beeckman, (J. A. K. W.) Majoor der Infanterie.
 Boerrigter, (H. N.) 1^e Luit. der Artillerie.
 Muller, (J. E.) Kapitein-Kwartiermeester.
 Nierstrasz, (N. H.) Kapitein der Genie.
 Westenberg, (H. J. W.) Kapitein bij den Generalen Staf.

Kampen.

Hille, (P. van)	1 ^e Luit. der Infanterie bij het Instr. B.
Pel, (C. M. H.)	Kapitein „ „ „ „ „ „
Plas, (H. F. C. A. v. d.)	1 ^e Luit. Adj. „ „ „ „ „
Rompelman, (W. G.)	„ „ „ „ „ „

Leeuwarden.

Boellaard, (J. W.)	Kapitein der Infanterie.
Bube, (E. G.)	Majoor „ „
Jolle, (P. J. Le)	2 ^e Luit. „ „
Jongelijn, (C.)	Kapitein „ „
Koff, (A. J. de	„ „ „
Kruijt, (F. C.)	„ „ „
Picard, (H. F.)	„ „ „
Verniers van der Loeff, (R. M.)	Majoor „ „
Vijgh, (G. J. W.)	Kapitein „ „

Leijden.

Birnie, (A. R. F.)	2 ^e Luit. der Infanterie.
Hardeman, (J. N.)	„ „ „ „
Herber, (C.)	1 ^e Luit. „ „
Meijier, (M. A. de)	2 ^e „ „ „
Raphels, (M. A.)	Kapitein „ „
Tuckermann, (A.)	„ „ „

Maastricht.

Borel, (G. F. W.) 1^e Luit. der Artillerie.
 Eerens, (M. d') Industriëel.

Naarden.

Egter, (A. J. F.) Kapitein der Artillerie.

Nijmegen.

Laman Trip, (Jhr. H.) 1^e Luit. der Infanterie.

Son, (W. F. G. L. van) „ „ „ „

Rotterdam.

Scheffer, (J. H.) Stads-Archivarius.

Weijs, (D. J.) Luitenant ter zee 2^e klasse.

Utrecht.

Alewijn, (F. M. B.) Kapitein der Veld-Artillerie.

Calkoen, (Jhr. A. D. J.) 1^e Luit. „ „ „

Diepenbrugge, (K. H. van) Kapitein „ „ „

Exter, (F. van) Majoor „ „ „

Hemert tot Dingshof, (G. J. W. Baron van) Kolonel der Genie.

Kellner, (A. C. W. L. J. F.) Kolonel der Veld-Artillerie.

Kruijff, (H. P. L. C. de) 1^e Luit. der Genie.

Lijnden, (G. K. C. Baron van) 2^e Luit. der Veld-Artillerie.

Luycken Glashorst, (M. A.) 1^e „ „ „ „

Man, (A. W. G. de) Kapt.-Adj. „ „

Ramaer, (H. H.) 1^e Luit. „ „ „

Schim van der Loeff, (A.) „ „ „ Genie.

Sikkens, (J. J. D.) Kapitein der Veld-Artillerie.

Star Busman, (A. B.) 1^e Luit. „ „ „

Steenberghe, (F. F.) Kapitein „ „ „

Taets van Amerongen, (L. R. Baron) 2^e Luit. der Veld-Artillerie.

Venlo.

Gevaerts, (Jhr. P.) 1^e Luit. Adj. der Kavallerie.

Vlissingen.

Badon Ghyben, (P. C.) Kapitein der Artillerie.

Brunings, (P. F.) Kapt. Adj. der Infanterie.

Cox van Spengler, (E. F.) Majoor der Artillerie.

Herbig, (H. J.) Kapitein der Infanterie.

Kretzer, (J. H.) „ „ Artillerie.

Tihange, (L. J.) „ „ Infanterie.

Vollenhoven, (G. van) „ „ Artillerie.

Voorburg.

Man, (J. E. de) Kapitein ter Zee.

Woerden.

Haes, (F. R. de) Majoor der Infanterie.

Wijnoldij, (T. J.) 2^e Luit. „ „

Zwolle.

Franckenberg en Proschlitz, (E. A. D. E.) 2^e Luit. der Infanterie.

Hummelinck, (D. J. A.) 2^e Luit.-Kwartiermeester.

CORRESPONDENTEN.

Te Delft: A. Romswinkel.

„ Geertruidenberg: J. R. A. Kuijtenbrouwer.

„ Gouda: A. H. Schade van Westrum.

„ Naarden: A. J. F. Egter.

„ Venlo: Jhr. P. Gevaerts.

VERKLARING DER VIER KAARTJES OP DE SCHAAL VAN 1 : 1 000 000.

I. Het kaartje der taalgrenzen is gevolgd naar GEERTZ, Karte zur Uebersicht der Volks- und Kirchen-Sprache im Herzogthum Schleswig. 1838.

II. *Stand der troepen op 5 Februarij 1864.*

	A. 23 000 Pruisen tegenover Arnis en Cappeln.
Bij de Ver-	B. 10 000 Oostenrijkers en Pruisen tegenover Missonde.
bondenen.	C. 27 000 Oostenrijkers en Pruisen voor de Danne-
	werken.
Bij de	D. 10 000 man bij Missonde, met kleine afdeelingen
	langs de Beneden-Slei.
Denen.	E. 26 000 man achter het Dannewerk en bij Palörde.
	F. 4 000 man bij Friedrichstadt.

Het korps B. der Verbondenen bleef dien dag blootgesteld aan den aanval eener overmagt van Denen, die over de brug van Missonde had kunnen deboucheren.

III. *Stand der troepen op 6 Februarij 1864, omstreeks 2 uur des namiddags.*

	A. 23 000 Pruisen op marsch van Arnis naar Sterup, waar de voorhoede eerst 's avonds laat aankomt. Het defileren over de brug bij Arnis duurde tot 5 uur 's avonds.
	B. Ruim 9 000 Oostenrijkers en Pruisen, die bij Missonde zijn overgevaren, omdat de Denen de schipbrug vernield hadden, rukken naar Oeversee op.
Bij de Ver-	B' De kavallerie, bestaande uit 5 eskadrons Oostenrijksche dragonders, en eene batterij van 6 stukken, te zamen 1000 man, kunnen bij Missonde niet overvaren, en trekken om de Slei, langs Sleswijk, naar het hoofdleger.
bondenen.	C. Twee Oostenrijksche bataillons (2 000), in Sleswijk achtergelaten.
	D. Drie bataillons Oostenrijkers (3 000) van dezelfde brigade.
	E. Tien bataillons en 5 escadrons Oostenrijkers (11 000), voortgedrongen tot dicht bij Oeversee.
	F. Pruisische garde-divisie, met een regiment kurassiers (11 000), op marsch van Rheide naar Tarp.

Bij de Denen, G. Het geheele leger vereenigd, terugtrekkende van Oeversee (waar eene achterhoede gelaten wordt), op Flensburg en noordwaarts gelegene plaatsen. Bij een voorafberaamden, vrijwilligen terugtogt, dus zonder de nu plaats gegrepen hebbende verwarring en demoralisatie, zou ook dien dag de kans groot zijn geweest, om aan de voorste Oostenrijksche korpsen eene gevoelige nederlang toe te brengen.

IV. *Stand der troepen van 8—15 Maart 1864.*

Bij de Verbondenen.	{	26 000 man, Oostenrijkers en eenige Pruissische kavallerie, zijn buiten het gebied van dit kaartje in Jutland op marsch van Veile noordwaarts naar Aarhus, met voortroepen tot aan de Lijm-fjord, en dan weder terugtrekkende tot Veile. In dien tusschentijd staat bij A. De Pruissische garde met eenige kavallerie (10 000 man) voor Fredericia. B. 35 000 Pruisen in Sundewitt.
---------------------	---	--

Bij de Denen, buiten het bereik der kaart, een klein korps in noordelijk Jutland.

C. 11 000 man in Fredericia.

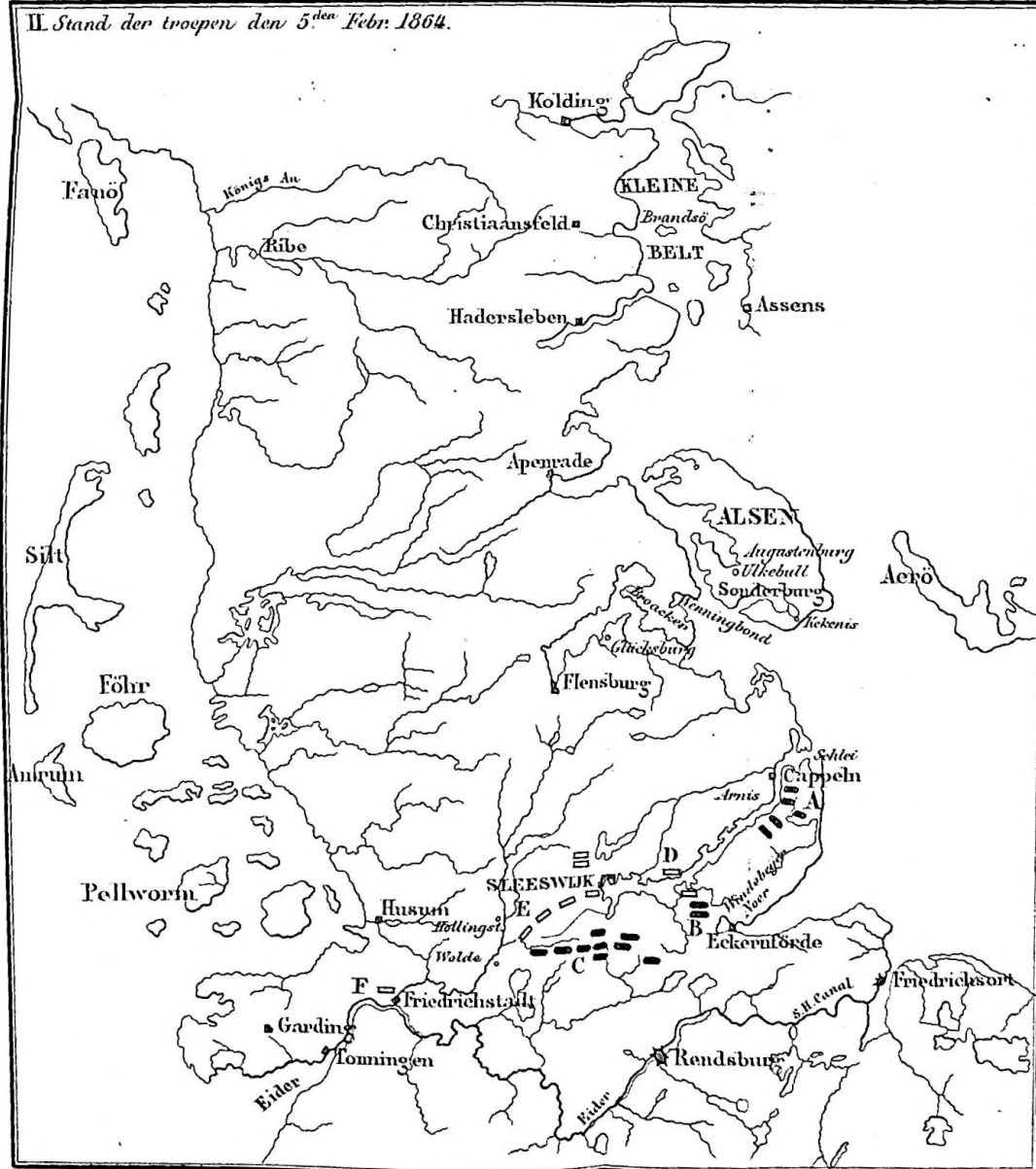
D. 27 000 man op Alsen en in Duppel.

Bij snelle zamentrekking van 20 000 à 25 000 man in Fredericia, liep het Pruissische garde-korps bij A. gevaar, van door de Denen met overmagt te worden aangegrepen.

I. Taalgrenzen.

II. *Stand der troepen den 5^{den} Febr. 1864.*

III. Stand der troepen den 6ten Febr. 1864.

IV. Stand der troepen van 8-15 Maart 1864.

Profillen der Schansen bij Duppel.

Groote

Kleine

